

Αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, εκλογικές έρευνες: Στόχοι και μέθοδοι

Αυτός ο τόμος παρουσιάζει τα αποτελέσματα ενός συλλογικού ερευνητικού προγράμματος αναφορικά με τη δομή των πολιτικών διαιρετικών τομών και των κοινωνικών ανισοτήτων σε πενήντα [η αναφορά σε πενήντα χώρες παραπέμπει στην αγγλική έκδοση, το ίδιο και στη συνέχεια (Σ.τ.Ε.)] αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, που βρίσκονται στις πέντε ηπείρους, από το 1948 έως το 2020. Σκοπός αυτής της εισαγωγής είναι να περιγράψει εν συντομία τους στόχους και τις μεθόδους του προγράμματος, καθώς και να σκιαγραφήσει συνοπτικά την οργάνωση του τόμου και τα διαφορετικά του κεφάλαια.

«Αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες»: αυτή η έννοια πρέπει να αποσαφηνιστεί άμεσα ούτως ώστε να οριοθετηθεί το αντικείμενο της έρευνάς μας. Καμία από τις χώρες που εξετάζονται σε αυτό το βιβλίο δεν είναι τέλειες δημοκρατίες, απέχουν πολύ από κάτι τέτοιο, και μάλιστα μερικές βρίσκονται μακριά από το να μπορούν να χαρακτηριστούν ως τέτοιες, ιδίως σε ό,τι αφορά την ελευθερία του Τύπου ή την ουδετερότητα του κράτους στην οργάνωση εκλογικών διαδικασιών. Όλες αυτές οι χώρες, ωστόσο, έχουν διοργανώσει σε κάποιο χρονικό σημείο πλουραλιστικές και αμφίρροπες εκλογές, με την έννοια ότι τα αποτελέσματα δεν ήταν εξ ολοκλήρου γνωστά εκ των προτέρων και έτσι να μπορούν να καθορίσουν την πρόσβαση στην πολιτική εξουσία. Στην περίπτωση μας, αυτές οι εκλογές μάς επιτρέπουν να μελετήσουμε πώς διαφορετικές κοινωνικές ομάδες αποφάσισαν να δώσουν τις ψήφους τους σε υπάρχοντα κόμματα και συνασπισμούς, προσφέροντας κατ' αυτόν τον τρόπο ένα ατελές αλλά παρά ταύτα από δείγμα των πεποιθήσεων των πολιτών, των πολιτικών και ιδεολογικών τους οραμάτων και των εκλογικών επιλογών που προκύπτουν από αυτά, δεδομένων των περιορισμένων επιλογών που είχαν στη διάθεσή τους.

Αυτός είναι, πάνω από όλα, ο κεντρικός στόχος του παρόντος τόμου: η συστηματική μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι εκλογικές επιλογές ποικίλλουν σύμφωνα με κοινωνικά γνωρίσματα όπως το εισόδημα, η μόρφωση, ο πλούτος, το επάγγελμα, το φύλο, η ηλικία, η εθνική προέλευση ή η εθνοτικο-θρησκευτική

ταυτότητα. Για να το επιτύχουμε αυτό, βασιστήκαμε σε οιονεί μοναδικές πηγές: έρευνες για την εκλογική συμπεριφορά, οι οποίες διενεργήθηκαν σε έναν αριθμό χωρών όπου οργανώθηκαν πλουραλιστικές εκλογές, από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και ύστερα. Αυτές οι έρευνες, οι οποίες διενεργήθηκαν σε γενικά αντιπροσωπευτικά δείγματα μερικών χιλιάδων ψηφοφόρων, στις περισσότερες περιπτώσεις μετά από λίγες μέρες ή εβδομάδες από την αντίστοιχη εκλογική διαδικασία, συνέλεξαν πληροφορίες τόσο σχετικά με τις εκλογικές συμπεριφορές των συμμετεχόντων όσο και με τα κοινωνικο-οικονομικά τους χαρακτηριστικά. Παρά τις ατέλειές τους, συνιστούν μία από τις πιο πολύτιμες πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας για τη μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στις δομές των πολιτικών διαιρετικών τομών και των κοινωνικών ανισοτήτων.¹

Χάρης στη συνεργασία είκοσι περίπου ερευνητών που συμμετείχαν σε αυτό το πρόγραμμα, κατορθώσαμε να συγκεντρώσουμε σχεδόν όλες τις έρευνες σχετικά με τις εκλογικές συμπεριφορές που διενεργήθηκαν σε πενήντα χώρες με αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες σε ολόκληρο τον κόσμο από το 1948 έως το 2020 και να τις αξιοποιήσουμε δημιουργώντας μια ομοιογενή και συγκρίσιμη βάση. Αυτό μας επέτρεψε να καταγράψουμε μια διακρατική και διαχρονική αποτύπωση της πιθανής επίδρασης των κοινωνικών ανισοτήτων στη χάραξη της πολιτικής γραμμής του εκάστοτε κόμματος ή συνασπισμού. Υπ' αυτήν την έννοια, εξετάζουμε επίσης την πίεση που ασκούν οι συλλογικές πολιτικές κινητοποιήσεις στη διαμόρφωση αυτών των πολιτικών.

Μεταξύ των πολυάριθμων ερωτημάτων που αποπειραθήκαμε να απαντήσουμε είναι το ακόλουθο: σε ποιο βαθμό είναι οι ψηφοφόροι μη προνομιούχου υπόβαθρου –λόγω εισοδήματος, μόρφωσης ή πλούτου– επιρρεπείς στο να υποστηρίξουν ένα κοινό εκλογικό μπλοκ, ανεξάρτητα από τα άλλα χαρακτηριστικά τους, όπως η εθνική ή τοπική πρόελευση ή η εθνοτικο-θρησκευτική ταυτότητα; Με άλλα λόγια, ποια είναι η σχετική σημασία των «ταξικά προσδιορισμένων» ή των «ταυτοτικά προσδιορισμένων»² παραγόντων στη δόμηση πολιτικών διαιρετικών τομών και στον καθορισμό των εκλογικών συμπεριφορών; Όπως θα δούμε, οι απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα ποικίλλουν σημαντικά σε διαφορετικά χρονικά και χωρικά διαστήματα, ακόμα και στην ίδια χώρα. Στην πράξη, αυτοί οι διαφορετικοί παράγοντες συνδυάζονται με πολλούς τρόπους, ανάλογα

1. Αυτές οι έρευνες αναφέρονται μερικές φορές ως «μετεκλογικές έρευνες». Σε γενικές γραμμές, διαφέρουν από τα exit polls με την έννοια ότι διενεργούνται κάποιο διάστημα μετά τις εκλογές (και όχι έξω από τα εκλογικά κέντρα), συλλέγουν πιο λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των ψηφοφόρων και έχουν σχεδιαστεί από ακαδημαϊκά ερευνητικά κέντρα. Όλες οι λεπτομέρειες σχετικά με τις έρευνες που χρησιμοποιήθηκαν παρέχονται στα διαφορετικά κεφάλαια αυτού του τόμου.

2. Όπου θα αναφέρεται το επίθετο «ταυτοτικός» σε όλο το κείμενο, η αναφορά θα εστιάζει κυρίως στη φυλετική, έμφυλη και εθνική ταυτότητα. (Πάνος Τσουκάλης – Νίκος Στραβελάκης – επιστημονικοί επιμελητές του τόμου, στο εξής: Π.Τ. – Ν.Σ.)

με συγκεκριμένες ιστορικές και πολιτικές δομές και αποδομήσεις, οι οποίες πρέπει να αναλυθούν ως τέτοιες.

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα. Από τη δεκαετία του 1950 ως τη δεκαετία του 1980, το κόμμα των Δημοκρατικών στις ΗΠΑ αποσπούσε σε μεγάλο βαθμό ψήφους από τις κατώτερες τάξεις, ανεξάρτητα από τα κριτήρια που υιοθετούνταν για να προσδιοριστούν (εισόδημα, μόρφωση, πλούτος ή επάγγελμα), και ανεξάρτητα από την προέλευση ή τις φυλετικές τους συνάφειες. Αντιθέτως, κατά την περίοδο 2000-2020, οι κατώτερες τάξεις που ανήκουν στη μαύρη ή λατίνα «μειονότητα» συνεχίζουν κατά κύριο λόγο να ψηφίζουν το κόμμα των Δημοκρατικών, αλλά οι λευκές κατώτερες τάξεις έχουν ξεκάθαρα μετατοπιστεί προς το κόμμα των Ρεπουμπλικανών. Ένα άλλο είδος κατακερματισμού φαίνεται επίσης να έχει σημειωθεί στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας: ψηφοφόροι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχουν γίνει τώρα θερμοί υποστηρικτές του κόμματος των Δημοκρατικών, ενώ εκείνοι με τα υψηλότερα επίπεδα πλούτου (και σε μικρότερο βαθμό εκείνοι με τα υψηλότερα επίπεδα εισοδήματος) συνεχίζουν να υποστηρίζουν το κόμμα των Ρεπουμπλικανών, αν και όχι με τόσο ξεκάθαρο τρόπο όσο το έκαναν μεταπολεμικά.

Ένας κάπως συγκρίσιμος μετασχηματισμός φαίνεται να έχει συντελεστεί στην Ευρώπη, όπου διαχωρισμοί που συνδέονται με την προέλευση και τις εθνοτικο-θρησκευτικές ταυτότητες έχουν προσφάτως αποκτήσει πρωτόγνωρη σημασία. Το αποτέλεσμα είναι οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες σταδιακά να προσεγγίζουν πλέον την κατάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες, παρά τους αρχικούς άκρως διαφορετικούς σχηματισμούς, ιδίως αναφορικά με τις ιστορικά πιο ισχυρές «ταξικά προσδιορισμένες» διαιρετικές τομές (και την αλληλένδετη πιο αδύναμη επιρροή των φυλετικών και εθνοτικο-θρησκευτικών διαχωρισμών) στην Ευρώπη. Αντίθετα, θα δούμε ότι σε άλλα μέρη του κόσμου, δηλαδή στην Ασία, τη Λατινική Αμερική ή την Αφρική, η «ταξικά προσδιορισμένη» διάσταση των πολιτικών αντιπαραθέσεων έχει σε κάποιες περιπτώσεις ενταθεί στις πρόσφατες δεκαετίες. Αυτά τα αποτελέσματα θέτουν σε αμφισβήτηση τη δυτική αντίληψη που κάποιες φορές προβάλλει ένα στενά «εθνικιστικό» όραμα των εκλογικών αντιπαραθέσεων στις μη δυτικές δημοκρατίες. Στην πραγματικότητα, είναι η Δύση αυτή που φαίνεται να υποβάλλεται σε μια διαδικασία «εθνικιστικής» και «φυλετικής» στροφής, σε μια εποχή κατά την οποία ένας σημαντικός αριθμός άλλων δημοκρατιών κινείται προς ταξικά προσδιορισμένες αντιπαραθέσεις. Αυτά τα αποτελέσματα μας προτρέπουν επίσης, και ίσως αυτό να είναι πιο σημαντικό, να εξετάσουμε πιο προσεκτικά τις προγραμματικές και πολιτικο-ιδεολογικές θέσεις που επιτρέπουν σε συγκεκριμένα κόμματα και συνασπισμούς να συνενώνουν, με ποικίλα επίπεδα επιτυχίας, ψηφοφόρους με διαφορετική προέλευση.

Εντούτοις, θα πρέπει να είναι ξεκάθαρο ότι η φιλοδοξία αυτού του τόμου είναι περιορισμένη και προσδιορισμένη. Κατά καμία έννοια δεν ισχυριζόμαστε

ότι εξηγούμε με απολύτως πειστικό τρόπο το *γιατί* αυτοί οι διαφορετικοί ψηφοφόροι ψηφίζουν όπως ψηφίζουν ή *τους λόγους* που διέπουν τις εξελίξεις που παρατηρούμε. Ο πρωταρχικός μας στόχος είναι ταπεινός και περιγραφικός: στοχεύουμε πρώτα και κύρια να παγιώσουμε έναν αριθμό υπαρκτών κανονικότητων και μετασχηματισμών στην κοινωνικο-οικονομική δομή των εκλογικών συνασπισμών, των πολιτικών διαιρετικών τομών και των κοινωνικών ανισοτήτων, υιοθετώντας μια ιστορική, δι-εθνική και οικουμενική οπτική.

Επιχειρούμε, επίσης, στα κεφάλαια αυτού του τόμου να αναλύσουμε μερικές από τις πολλές δυνητικές υποθέσεις που θα μπορούσαν να εξηγήσουν τις παρατηρούμενες εξελίξεις, ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο της κάθε χώρας, και ακολουθώντας τη γενική αρχή ότι ο πολλαπλασιασμός των περιπτώσιολογικών μελετών και συγκρίσεων μπορεί να συμβάλει στην εμπάθυνση της κατανόησης των διαδικασιών που διακυβεύονται. Επιμένουμε ότι η δομή των πολιτικών διαιρετικών τομών είναι διαρκώς μεταβαλλόμενη. Εξελίσσεται ως συνέπεια πολυάριθμων παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των στρατηγικών κινητοποιήσεων που ακολουθούν διαφορετικά πολιτικά κινήματα, τα οποία, ανάλογα με τη φύση του προσφερόμενου προγράμματος, μπορεί να επιτύχουν ή όχι να συνενώσουν μεγάλους συνασπισμούς ψηφοφόρων παρά τις διαφορές τους.

Εννοείται ότι μια ικανοποιητική ανάλυση του συγκεκριμένου αυτών των διαδικασιών, για τόσο μεγάλες περιόδους και τόσο μεγάλο αριθμό χωρών, θα απαιτούσε τον συντονισμό πηγών, μεθόδων και δυναμικότητας που ξεπερνούν κατά πολύ αυτές που επιστρατεύτηκαν σε αυτόν τον τόμο. Ελπίζουμε από καρδιάς ότι η περιγραφική και ιστορική προσέγγιση του περιεχομένου που προτείνεται σε αυτό το βιβλίο θα αξιοποιηθεί και εμπλουτιστεί με περαιτέρω έρευνα και αναλύσεις, έτσι ώστε να μας επιτρέψει να κατανοήσουμε καλύτερα τους καταγεγραμμένους μετασχηματισμούς. Με αυτή τη συλλογική και συμμετοχική σκοπιά κατά του συγκεντρώθηκαν όλα τα δεδομένα σε αυτόν τον τόμο, τα οποία βρίσκονται στη διάθεση όλων των ενδιαφερόμενων αναγνωστών (είτε είναι ερευνητές, είτε δημοσιογράφοι ή άλλοι πολίτες), με τη μορφή της Βάσης Δεδομένων των Παγκόσμιων Πολιτικών Διαιρετικών Τομών και της Ανισότητας [World Political Cleavages and Inequality Database] (wpid.world).

Οργάνωση του τόμου

Το Κεφάλαιο 1 ξεκινά προτείνοντας μια σύνθεση των κύριων αποτελεσμάτων των διαφόρων περιπτώσιολογικών μελετών. Μεταξύ των πενήντα δημοκρατιών που εξετάζονται (βλέπε Πίνακα 1.1.) δεκαεφτά βρίσκονται στη Δυτική Ευρώπη (Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία,

Ελβετία και Ηνωμένο Βασίλειο), τρεις είναι πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Δημοκρατία της Τσεχίας, Ουγγαρία και Πολωνία), τέσσερις βρίσκονται στη Βόρεια Αμερική και την Ωκεανία (Αυστραλία, Καναδάς, Νέα Ζηλανδία και ΗΠΑ), δέκα είναι στην Ασία (Χονγκ-Κονγκ, Ινδία, Ινδονησία, Ιαπωνία, Μαλαισία, Πακιστάν, Φιλιππίνες, Νότια Κορέα, Ταϊβάν και Ταϊλάνδη), επτά στη Λατινική Αμερική (Αργεντινή, Βραζιλία, Χιλή, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Μεξικό και Περού), και εννιά στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή (Αλγερία, Μποτσουάνα, Γκάνα, Ιράκ, Ισραήλ, Νιγηρία, Σενεγάλη, Νότια Αφρική και Τουρκία). Η επιλογή μας να μελετήσουμε αυτές τις χώρες υπαγορεύτηκε κυρίως από τη διαθεσιμότητα επαρκών ερευνών εκλογικής συμπεριφοράς, με αρκετά καλά διατηρημένα και καταχωρισμένα αρχεία, ώστε να επιτρέπουν την ικανοποιητική διερεύνησή τους και τις ομοιογενείς συγκρίσεις μεταξύ χωρών.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν εκτίθενται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα αποτελέσματα που αποκτήθηκαν ακολουθώντας αυτή περίπτωση τη γεωγραφική σειρά. Στο Κεφάλαιο 2 αναλύονται οι περιπτώσεις της Γαλλίας, των Ηνωμένων Πολιτειών και του Ηνωμένου Βασιλείου, αποκαλύπτοντας ενδιαφέρουσες ομοιότητες μεταξύ αυτών των τριών χωρών, δηλαδή μια μεταστροφή της μορφωτικής διαιρετικής τομής, την ανάδυση των συστημάτων πολλαπλών ελίτ και την εξέλιξη των ταυτοτικά προσδιορισμένων διαιρετικών τομών των περασμένων δεκαετιών. Τα επόμενα κεφάλαια εκτιμούν σε ποιο βαθμό αυτό το γενικό μοντέλο ισχύει σε άλλες δυτικές δημοκρατίες. Στο Κεφάλαιο 3 εξετάζεται η περίπτωση της Γερμανίας. Στο Κεφάλαιο 4 εξετάζονται διεξοδικά οι πορείες των χωρών της Βόρειας Ευρώπης (Δανία, Φινλανδία, Ισλανδία, Νορβηγία και Σουηδία). Το Κεφάλαιο 5 (της ελληνικής έκδοσης) είναι αφιερωμένο στις περιπτώσεις της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας. Το Κεφάλαιο 6 (της ελληνικής έκδοσης) επικεντρώνεται στους ορατούς μετασχηματισμούς στην Αυστρία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και την Ελβετία. Παρά τις αισθητές διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις χώρες, η διερεύνηση αυτή των πολιτικών διαιρετικών τομών στις δυτικές δημοκρατίες (Ευρώπη, Βόρεια Αμερική και Ωκεανία) μαρτυρά σχετικά παρόμοιες εξελίξεις με εκείνες που παρατηρούνται στη Γαλλία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Το Κεφάλαιο 7 (της ελληνικής έκδοσης) διευρύνει την οπτική μελετώντας τρεις χώρες της πρώην κομμουνιστικής Ανατολικής Ευρώπης (τη Δημοκρατία της Τσεχίας, την Ουγγαρία και την Πολωνία), αποκαλύπτοντας συγκεκριμένες και όμως ενδιαφέρουσες δομές πολιτικών διαιρετικών τομών, οι οποίες χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα από τη σχεδόν ολοσχερή εξαφάνιση των σοσιαλδημοκρατικών και σοσιαλιστικών κομμάτων.

Το Κεφάλαιο 8 (της ελληνικής έκδοσης) αναλύει τον μετασχηματισμό της δομής των πολιτικών διαιρετικών τομών στο Ισραήλ. Το Κεφάλαιο 9 (της ελληνικής έκδοσης) διερευνά τη διαμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών διαιρετικών

τομών στην Αλγερία, το Ιράκ και την Τουρκία, επιμένοντας στις διαφορετικές και μεταβαλλόμενες σχέσεις ανάμεσα σε θρησκευτικές και ταξικές κινητοποιήσεις. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η έλλειψη ιστορικού βάθους και οι ανεπάρκειες αναφορικά με τις διαθέσιμες έρευνες για την εκλογική συμπεριφορά περιορίζουν σε μεγάλο βαθμό το εύρος των αναλύσεων που μπορούν να αναπτυχθούν για τις χώρες της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Εντούτοις, θεωρήσαμε βασικό να τις συμπεριλάβουμε στην έρευνά μας ώστε να καταδείξουμε τις συγκεκριμένες μορφές που πήραν οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις πολιτικές διαιρετικές τομές και τις κοινωνικές ανισότητες σε αυτά τα διαφορετικά πλαίσια.

Το Κεφάλαιο 10 (της ελληνικής έκδοσης) είναι αφιερωμένο στην ιστορία των πολιτικών διαιρετικών τομών στην Ελλάδα.

Ακολουθεί ένα Επίμετρο που εμπεριέχει ένα σημείωμα για το οικονομικό υπόβαθρο της Ελλάδας, 1974-2023.

Τέλος, ένα σύντομο Συμπέρασμα υπενθυμίζει μερικά από τα κομβικά διδάγματα αυτού του τόμου και, το πιο σημαντικό, συνοψίζει μια σειρά από προοπτικές για μελλοντική μελέτη.

Πολιτικές διαιρετικές τομές και κοινωνικές ανισότητες σε πενήντα δημοκρατίες, 1948-2020

Amory Gethin, Clara Martínez-Toledano και Thomas Piketty

Εισαγωγή

Οι ανισότητες του εισοδήματος και του πλούτου έχουν αυξηθεί σημαντικά σε πολλές περιοχές του κόσμου από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα. Αυτή η εξέλιξη σημειώθηκε μετά από μια περίοδο σχετικής ισότητας, από το 1950 μέχρι το 1980, η οποία συνοδεύτηκε από μια συμπεριληπτική ανάπτυξη και επέκταση των κρατών πρόνοιας. Παρ' όλα αυτά, αυτή η μεταστροφή δεν οδήγησε σε ευρέως διαδεδομένα αιτήματα για αναδιανομή ή στην αναζωπύρωση των ταξικών συγκρούσεων. Αντ' αυτού, στις περασμένες δεκαετίες παρατηρήθηκε μια αύξηση των διάφορων μορφών ταυτοτικά προσδιορισμένων πολιτικών, όπως αυτές εκφράστηκαν στην ψήφο για το Brexit και στην επιτυχία ξενοφοβικών κομμάτων στην Ευρώπη, με την εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ στις Ηνωμένες Πολιτείες, του Ζαΐρ Μπολσονάρο στη Βραζιλία και του Ναρέντρα Μόντι στην Ινδία. Πώς εξηγείται αυτός ο αξιοσημείωτος μετασχηματισμός; Γιατί τόσο πολλές δημοκρατίες άφησαν στο απυρόβλητο τις αυξανόμενες ανισότητες και μετατόπισαν το κέντρο της αντιπαράθεσης στα ζητήματα του μεταναστευτικού, της εθνικής ταυτότητας και της ενσωμάτωσης;

Αυτό το κεφάλαιο επιχειρεί να σημειώσει κάποια πρόοδο στην κατεύθυνση της απάντησης σε αυτά τα ερωτήματα, μελετώντας την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις κοινωνικές ανισότητες και τη μακρόχρονη εξέλιξη των πολιτικών διαιρετικών τομών σε πενήντα δημοκρατίες. Αντλώντας στοιχεία από μια νέα βάση δεδομένων που απαρτίζεται από έρευνες της εκλογικής συμπεριφοράς εκτεινόμενες σε διάστημα άνω των έξι δεκαετιών, καταγράφουμε πώς η σύνδεση μεταξύ εκλογικών συμπεριφορών και των κύριων κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των ψηφοφόρων ποικίλλει στις διάφορες χώρες και στην πάροδο του χρόνου. Αυτή η ανάλυση και η νέα εναρμονισμένη βάση δεδομένων αποτελούν τη βάση για μια συγκριτική προσέγγιση της πολιτικοποίησης των κοινωνικών ανισοτήτων, επικεντρώνοντας στο πώς τα πολιτικά κινήματα έχουν εκπροσωπήσει διαφορετικά είδη αντιπαραθέσεων αναφορικά με την ανισότητα και την ταυτότητα. Το παρόν κεφάλαιο δίνει μια επισκόπηση των

κύριων ευρημάτων αυτού του τόμου, αντιπαραβάλλοντας τα συμπεράσματα των διαφορετικών περιπτώσιολογικών μελετών της και κάνοντας παραλληλισμούς ανάμεσα στις ποικιλίες των εκλογικών καθεστώτων τα οποία καλύπτει. Η πλήρης βάση δεδομένων μας και όλα τα αποτελέσματα είναι δημοσίως διαθέσιμα στη διεύθυνση: <http://wpid.world> (World Political Cleavages and Inequality Database).

Σε αυτό το πρώτο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου, ξεκινάμε δικαιολογώντας το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η σύνδεση των πολιτικών διαιρετικών τομών με την ανισότητα. Πολυάριθμες μελέτες έχουν καταγράψει το πώς διαδικασίες πολιτικής εκπροσώπησης μπορούν να έχουν μείζονες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Οι ανισότητες στην πολιτική συμμετοχή, επιρροή και πολιτική χρηματοδότηση είναι γνωστοί μηχανισμοί με τους οποίους τα συμφέροντα των πολιτών εκπροσωπούνται άνισα στον εκλογικό στίβο. Η σχετική βαρύτητα των ζητημάτων διανομής στη δημόσια αντιπαράθεση, καθώς και τα σημεία τομής τους με άλλους άξονες της πολιτικής σύγκρουσης, αποδείχθηκε ότι παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των κινήτρων των πολιτικών υποκειμένων στην κατεύθυνση της μείωσης των ανισοτήτων στο εισόδημα και τον πλούτο. Εντούτοις, λίγες μελέτες έχουν επιχειρήσει να υιοθετήσουν μια οικουμενική συγκριτική και ιστορική οπτική αναφορικά με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις διάφορες διαστάσεις των πολιτικών αντιπαραθέσεων και την ανισότητα στις σύγχρονες δημοκρατίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, απαιτεί να στραφούμε στη μελέτη των πολιτικών διαιρετικών τομών, οι οποίες έχουν αποτελέσει το αντικείμενο μελέτης σημαντικού αριθμού ερευνών στην πολιτική επιστήμη. Φέρνοντας νέα δεδομένα και νέες οπτικές αναφορικά με τη σύνδεση της ανισότητας με τις πολιτικές διαιρετικές τομές, ελπίζουμε ότι μπορούμε να παρέχουμε καινοτόμες εμβασύνσεις σε αυτά τα δύο ερευνητικά πεδία.

Στη συνέχεια, στρεφόμαστε σε μια σύνοψη του γενικού πλαισίου αυτού του τόμου. Αντίθετα με υπάρχουσες μελέτες που επικεντρώνονται στο επάγγελμα για να κατανοήσουν τις δυναμικές των ταξικών διαιρετικών τομών, τα περισσότερα κεφάλαια σε αυτόν τον τόμο εστιάζουν σε δύο δείκτες κατακόρυφης-ιεραρχικής μέτρησης¹ της κοινωνικής ανισότητας, το εισόδημα και τη μόρφωση. Αυτά τα δύο κριτήρια –στα οποία θα πρέπει να προστεθεί ο πλούτος, παρότι οι υπάρχουσες έρευνες της εκλογικής συμπεριφοράς τον μετρούν μόνο σε έναν περιορισμένο αριθμό χωρών– έχουν το πλεονέκτημα ότι είναι ευκολότερο να συγκριθούν μεταξύ χωρών και στην πάροδο του χρόνου. Έπειτα, προτείνουμε να μελετηθεί το πώς αυτές οι δύο μεταβλητές έχουν δομήσει τις πολιτικές διαιρετικές τομές από μια συγκριτική και ιστορική σκοπιά, και πώς άλλες μορφές

1. Ο όρος του πρωτοτύπου είναι *vertical measures* και εννοεί τη διαίρεση του πληθυσμού σε υπο-σύνολα, σύμφωνα με το επίπεδο εισοδήματος και μόρφωσης. (Σ.τ.Μ.)

πολιτικών διενέξεων έχουν αλληλεπιδράσει με τους ταξικούς διαχωρισμούς. Για να το πετύχουμε, εξετάζουμε κατ' επέκταση το πώς το εισόδημα και η μόρφωση, οι θρησκευτικές προτιμήσεις, οι κοινωνικο-πολιτισμικές ταυτότητες, οι αγροτικές – αστικές και χωρικές ανισότητες, το φύλο και τα βιώματα κάθε γενιάς έχουν συμβάλει στη διαφορετική διαμόρφωση των πολιτικών διενέξεων και της ανισότητας στις δημοκρατίες που καλύπτει η βάση δεδομένων μας.

Τα αποτελέσματά μας αποκαλύπτουν έναν εντυπωσιακό μετασχηματισμό της σύνδεσης ανάμεσα στο εισόδημα, τη μόρφωση και την ψήφο στις δυτικές δημοκρατίες. Από τη δεκαετία του 1950 μέχρι τη δεκαετία του 1980, τα κομματικά συστήματα των δυτικών χωρών ήταν «βασισμένα στην τάξη», με την έννοια ότι τα σοσιαλδημοκρατικά, σοσιαλιστικά, δημοκρατικά, εργατικά, κομμουνιστικά κόμματα και τα κόμματα Πρασίνων (μια ομάδα κομμάτων που συνήθως ταξινομούνται στην «αριστερή πτέρυγα», αλλά που εμείς προτιμούμε να τα αναφέρουμε ως «σοσιαλδημοκρατικά» με μια ευρύτερη έννοια, ή χρησιμοποιώντας το ακριβές όνομά τους) έλκυαν ένα σημαντικό μέρος του χαμηλόμισθου και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου εκλογικού σώματος. Αντίθετα, τα συντηρητικά, ρεπουμπλικανικά, χριστιανοδημοκρατικά, φιλελεύθερα ή εθνικιστικά κόμματα (τα οποία συνήθως ταξινομούνται στη «δεξιά πτέρυγα», αλλά εμείς προτιμάμε να τα αναφέρουμε ως «συντηρητικά» με μια ευρύτερη έννοια, ή με το ακριβές όνομά τους) έλαβαν καλύτερα αποτελέσματα μεταξύ ψηφοφόρων με υψηλά εισοδήματα και υψηλό μορφωτικό επίπεδο.² Καθώς οι ψηφοφόροι με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο σταδιακά μετατοπίστηκαν προς σοσιαλδημοκρατικά και συναφή κόμματα, αυτά τα συστήματα έγιναν κομματικά συστήματα «πολλαπλών ελίτ», στα οποία τα συντηρητικά κόμματα εκπροσωπούν πλέον τους υψηλά αμειβόμενους ψηφοφόρους, ενώ τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα έχουν γίνει τα νέα κόμματα των ψηφοφόρων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Ο συγκεκριμένος μετασχηματισμός έχει σε μεγάλο βαθμό εξασθενήσει την πολιτική εκπροσώπηση των ταξικών συγκρούσεων, όπως αυτές αντικατοπτρίζονται από τη φθίνουσα σχέση ανάμεσα στις θέσεις των ατόμων στην κοινωνική ιεραρχία –όπως τα ίδια τις αντιλαμβάνονται– και τις πολιτικές τους συμπεριφορές. Αυτή η αποσύνδεση ανάμεσα στην πολιτικοποίηση της μόρφωσης και του εισοδήματος φαίνεται να είναι σπάνια από συγκριτική και ιστορική σκοπιά, αλλά καταγράφουμε ουσιαστικές αποκλίσεις στην ένταση των μορφωτικών και εισοδηματικών διαχωρισμών σε όλο το εύρος των σύγχρονων δημοκρατιών. Αυτές οι αποκλίσεις

2. Στο πλαίσιο του παρόντος βιβλίου, προσπαθούμε κατά το δυνατό να αποφύγουμε τις πολύσπαστες εκφράσεις της «Αριστεράς» και της «Δεξιάς», των οποίων το νόημα, η πολιτική χρήση και το ιδεολογικό περιεχόμενο ποικίλλουν σημαντικά ανάμεσα στις χώρες, τις χρονικές περιόδους και τις γλώσσες. Όταν όντως χρησιμοποιούμε αυτούς τους όρους, φροντίζουμε να προσδιορίζουμε ρητά τα συγκεκριμένα, ιστορικά τοποθετημένα κόμματα, κινήματα και πολιτικούς οργανισμούς στους οποίους αναφερόμαστε.

αντικατοπρίζουν μια ποικιλία στους τρόπους ταξικής εκπροσώπησης, η οποία προτείνουμε να συνδεθεί με την ένταση άλλων υφιστάμενων διαιρετικών τομών και με την αλληλεπίδρασή τους με τη δομή των κοινωνικών ανισοτήτων και των επαγγελματικών σταδιοδρομιών, οι οποίες και αυτές έχουν υποστεί βαθείς μετασχηματισμούς. Μεταξύ αυτών των μετασχηματισμών είναι η αύξηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και η συνακόλουθη ανάπτυξη φιλοδοξιών και καριέρας που δεν προσανατολίζονται ευθέως προς χρηματικό όφελος (συμπεριλαμβανομένων επαγγελμάτων που σχετίζονται με την εκπαίδευση, τον πολιτισμό και την υγεία), τα οποία τώρα συνυπάρχουν με επαγγέλματα πιο στενά ευθέως προσανατολισμένα προς κερδοφόρες δραστηριότητες αλλά που, επίσης, κάποιες φορές βασίζονται στην ανώτατη μόρφωση (μεταξύ αυτών επιχειρήσεις, αγορά ακινήτων και οικονομικά).

Οι θρησκευτικές διαιρέσεις έχουν ιστορικά αποτελέσει ισχυρές, διαταξικές διαιρετικές τομές στις δυτικές δημοκρατίες, διαχέοντας ψηφοφόρους με παρόμοια ταξικά προφίλ σε διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες. Καταγράφουμε μια επίμονη επανάληψη αυτών των διαχωρισμών, με τους θρησκευόμενους ψηφοφόρους να συνεχίζουν να κλίνουν σημαντικά περισσότερο προς μια ψήφο σε συντηρητικά κόμματα σε σύγκριση με τους μη θρησκευόμενους ψηφοφόρους, παρότι κατά τις περασμένες δεκαετίες η επιρροή αυτή ελαττώθηκε. Η βάση δεδομένων μας αποκαλύπτει επίσης την ύπαρξη σημαντικών θρησκευτικών-κοσμικών διαιρετικών τομών σε άλλες περιοχές του κόσμου. Στη Λατινική Αμερική, οι μη θρησκευόμενοι ψηφοφόροι εμφανίζουν μια πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να ψηφίσουν υπέρ κομμάτων της αριστερής πτέρυγας (ή υπέρ κομμάτων που προσδιορίζονταν συνήθως ως τέτοια), αλλά η επιρροή της θρησκείας είναι πιο αδύναμη σε χώρες με ταξικά προσδιορισμένα κομματικά συστήματα, όπως η Αργεντινή και η Βραζιλία. Χώρες με πλειοψηφία μουσουλμάνων, όπως η Τουρκία, το Πακιστάν και η Ινδονησία, επίσης εμφανίζουν σημαντικούς θρησκευτικούς διαχωρισμούς, με τις θρησκευτικές μειονότητες και τους μη θρησκευόμενους πολίτες να έχουν πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να ψηφίσουν υπέρ κοσμικών ιστορικά κομμάτων. Η Ινδία είναι η χώρα όπου η θρησκευτική πόλωση έχει ενταθεί περισσότερο από παντού, καθοδηγούμενη από την άνοδο του εθνικισμού των ινδουιστών. Ταυτόχρονα, οι μη προνομιούχοι ινδουιστές και μουσουλμάνοι ψηφοφόροι εξακολουθούν να ψηφίζουν για τα ίδια κόμματα και συνασπισμούς, μαρτυρώντας ότι η διάσταση της ταυτότητας δεν έχει ακόμα ξεπεράσει την ταξική διάσταση, αντίθετα με εκείνο που παρατηρούμε σε κάποιο βαθμό στις δυτικές δημοκρατίες.

Οι κοινωνικο-πολιτισμικές ταυτότητες, είτε συνδέονται με την εθνική προέλευση, τη γλώσσα ή με την εθνότητα, αντιπροσωπεύουν μείζονες πηγές πολιτικών αντιπαραθέσεων στις σύγχρονες δημοκρατίες. Βρίσκουμε ότι οι μετανάστες τείνουν πολύ περισσότερο να ψηφίζουν κόμματα αριστερής κατεύθυνσης (σο-

σιαλδημοκρατικά με μια ευρύτερη έννοια) στις δυτικές χώρες σήμερα, γεγονός που συνάδει με την αυξανόμενη βαρύτητα ζητημάτων όπως το μεταναστευτικό και η ενσωμάτωση νέων μειονοτήτων. Αυτό το χάσμα είναι ιδιαίτερα αισθητό στην περίπτωση των μουσουλμάνων ψηφοφόρων. Είναι επίσης υψηλότερο στις χώρες με ισχυρά ακροδεξιά κόμματα, γεγονός που καταδεικνύει τον ρόλο των πολιτικών υποκειμένων στη διαμόρφωση των αντιπαραθέσεων που βασίζονται στην ταυτότητα. Αν στραφούμε προς μια ευρύτερη σύγκριση των ψήφων θρησκευτικών, εθνοτικών και φυλετικών μειονοτήτων, ανακαλύπτουμε ιδιαίτερα ισχυρές διαιρετικές τομές στις περιπτώσεις των Μαύρων ψηφοφόρων στις Ηνωμένες Πολιτείες, των μουσουλμάνων ψηφοφόρων στην Ινδία, των Μαορί ψηφοφόρων στη Νέα Ζηλανδία και των Κούρδων ψηφοφόρων στην Τουρκία. Σε χώρες με ιδιαίτερα υψηλή εθνοτική ποικιλομορφία και εθνοτικές ανισότητες, όπως η Νότια Αφρική, το Πακιστάν και η Νιγηρία, καταγράφουμε μια συστηματική ευθυγράμμιση των εθνοτικών διαιρετικών τομών και των ταξικών διαιρετικών τομών, γεγονός που καταδεικνύει τον ρόλο των εθνοτικών διαφορών στην καλλιέργεια τόσο των εθνοτικών αντιπαραθέσεων όσο και στην ανάδυση των ταξικά προσδιορισμένων κομματικών συστημάτων.

Χωρικές και αγροτικές – αστικές ανισότητες έχουν επίσης μεγάλη σημασία για τη δόμηση πολιτικών διενέξεων. Οι αγροτικές περιοχές παρουσιάζουν μια σταθερή τάση να ψηφίζουν υπέρ συντηρητικών κομμάτων στις δυτικές δημοκρατίες. Καθώς οι αγροτικές περιοχές τείνουν να είναι φτωχότερες, η αγροτική – αστική διαιρετική τομή έχει επίσης ιστορικά αποδυναμώσει τους ταξικούς διαχωρισμούς. Στις περισσότερες μη δυτικές δημοκρατίες, αντιθέτως, βλέπουμε ότι τα κόμματα που συνενώνουν το χαμηλόμισθο και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου εκλογικό σώμα τείνουν να τα πηγαίνουν καλύτερα στις αγροτικές περιοχές. Αυτό ισχύει ιδίως σε μονοκομματικά κυριαρχικά συστήματα (συστήματα στα οποία τα κόμματα της αντιπολίτευσης, βραχυπρόθεσμα, δεν έχουν ρεαλιστική πιθανότητα να κερδίσουν τις εκλογές απέναντι στο κόμμα που κυβερνά), όπου οι καρεκλοκένταυροι πολιτευόμενοι τείνουν να βασίζονται σε δίκτυα πελατειακών σχέσεων στις αγροτικές περιοχές ώστε να εξασφαλίζουν την επανεκλογή τους. Πέρα από το αγροτικό – αστικό δίπολο, εντοπίζουμε ότι οι διαιρετικές τομές ανά περιοχή είναι ισχυρότερες σε χώρες με υψηλή εθνοτική ποικιλομορφία, μια συγκέντρωση εθνοτικών ομάδων ανά περιοχή, και/ή ακραίες ανισότητες ανά περιοχή. Σε πολλές δημοκρατίες, μεταξύ αυτών η Ινδία, το Πακιστάν και η Τουρκία, αυτές οι διαιρετικές τομές έχουν βαθύνει σταθερά τις περασμένες δεκαετίες. Στις δυτικές δημοκρατίες έχει επίσης σημειωθεί αύξηση των ισχυρών τοπικών αυτονομιστικών κινήσεων. Τέτοια κινήματα έχουν την υποστήριξη ψηφοφόρων με υψηλά εισοδήματα στο Βέλγιο (Φλάνδρα) και την Ισπανία (Καταλονία) και εκείνη των ψηφοφόρων με χαμηλά εισοδήματα στον Καναδά (Κεμπέκ) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (Σκωτία), καταδεικνύοντας τον ρόλο τόσο

των ιδεολογικών παρακαταθηκών και των κοινωνικο-οικονομικών συμφερόντων στη διαμόρφωση των τάσεων αυτονόμησης.

Τα διαφορετικά βιώματα κάθε γενιάς επίσης αποτέλεσαν πηγές πολιτικών διαφοροποιήσεων σε πολλές σύγχρονες δημοκρατίες. Αντίθετα από μια συνθηθέτερα επικρατούσα άποψη, ωστόσο, δεν έχουμε βρει τεκμήρια που να αποδεικνύουν μια αύξηση στο δίπολο Αριστεράς – Δεξιάς που να συνδέεται με συγκεκριμένες γενιές στις δυτικές δημοκρατίες. Ενώ τα κόμματα Πρασίνων πράγματι ελκύουν σταθερά νεότερους ψηφοφόρους, το ηλικιακό προφίλ των ψηφοφόρων της Ακροδεξιάς είναι εξόχως ετερόκλητο και τα αντιμεταναστευτικά κινήματα έχουν προσελκύσει σημαντική υποστήριξη από νεότερες ομάδες στην Αυστρία, τη Γαλλία, τη Φινλανδία και την Ισπανία. Στα συστήματα κυρίαρχου κόμματος, παρουσιάζονται συχνά ισχυροί διαχωρισμοί μεταξύ γενιών, καθώς η αναπτυσσόμενη αντίθεση προς το κυρίαρχο κόμμα τείνει να εκφράζεται κυρίως από την αστική, μορφωμένη νεολαία. Οι δημοκρατίες στις οποίες παρατηρούμε μερικές από τις ισχυρότερες διαιρετικές τομές μεταξύ γενεών είναι εκείνες όπου οι αντιπαραθέσεις αναφορικά με την εξωτερική πολιτική και την πολιτική ενσωμάτωση έχουν τη μεγαλύτερη βαρύτητα, μεταξύ αυτών το Ηνωμένο Βασίλειο με την ψήφο στο Brexit, η Ταϊβάν και το Χονγκ Κονγκ με τη στάση των ψηφοφόρων προς την ηπειρωτική Κίνα και με τις αποκλίνουσες θέσεις των πολιτών της Νότιας Κορέας προς το καθεστώς της Βόρειας Κορέας. Οι αντιθέσεις μεταξύ γενιών τείνουν να περιορίζουν τους ταξικούς διαχωρισμούς, αφού η ηλικία είναι ένας πολύ αδύναμος προσδιοριστικός παράγοντας για την πρόβλεψη της μελλοντικής κοινωνικο-οικονομικής θέσης.

Τέλος, καταγράφουμε μια ολοκληρωτική μεταστροφή της ψήφου των γυναικών στις δυτικές δημοκρατίες, οι οποίες παλαιότερα βρίσκονταν πλησιέστερα σε συντηρητικά και θρησκευτικά κινήματα, αλλά σταδιακά έχουν μετατοπιστεί σημαντικά, παρουσιάζοντας πολύ περισσότερες πιθανότητες να ψηφίσουν υπέρ σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (με μια ευρεία έννοια). Αυτή η μετατόπιση ενισχύθηκε από την εκκοσμίκευση στις καθολικές χώρες και τη συγκέντρωση γυναικών στον δημόσιο τομέα στη Βόρεια Ευρώπη. Βρίσκουμε πολύ πιο ετερόκλητα μοτίβα στις μη δυτικές δημοκρατίες. Συγκεκριμένα, το προφίλ των υποψηφίων (candidate effects) και η δυναμική της προσφοράς εργατικού δυναμικού ίσως να παίζουν σημαντικότερο ρόλο στον καθορισμό της πολιτικοποίησης των έμφυλων ζητημάτων.

Συνοψίζοντας, η ανάλυσή μας υποστηρίζει ότι οι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες μετρούν ουσιαστικά, αλλά καθορίζονται καίρια από την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις κοινωνικές ανισότητες και την πολιτικοποίηση των εθνικών, φυλετικών και έμφυλων κοινωνικών ταυτοτήτων. Αυτό απαιτεί μια ανανεωμένη οπτική αναφορικά με τον τρόπο που τα κομματικά συστήματα συνεισφέρουν στην αντιπροσώπευση ή στην απάλειψη των ταξικών συγκρούσεων, εκεί όπου δια-

σταυρώνονται τυχαία γεγονότα και μακρόχρονες ιστορικές πορείες. Ελπίζουμε ότι η νέα βάση δεδομένων μας και το πλαίσιο που προτείνουμε θα ανοίξουν νέες λεωφόρους για μελλοντική έρευνα σχετικά με τη σύνδεση πολιτικών διαιρετικών τομών και κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων.

Δημοκρατία και η πολιτική των ανισοτήτων

Ένα μεγάλο και διογκούμενο μέρος της έρευνας της κοινωνικής επιστήμης έχει ως στόχο να κατανοήσει πώς μπορούν πολιτικοί παράγοντες να επηρεάσουν τη διανομή των οικονομικών πόρων στις δημοκρατίες. Μια άλλη περιοχή μελέτης, που άπτεται περισσότερο της πολιτικής επιστήμης και της εκλογικής κοινωνιολογίας, και ακολουθεί την πρωτοποριακή δουλειά των Lipset και Rokkan, έχει επιδιώξει να αναλύσει το πώς οι κοινωνικές συγκρούσεις προξενούν πολιτικές διαιρετικές τομές και πώς οι εκλογές επιτρέπουν, ή αντίθετα αποκλείουν, την αντιπροσώπευση αυτών των διαιρετικών τομών. Αυτή η ενόπια εξετάζει εν συντομία μερικές κομβικές μελέτες και συνενώνει αυτές τις δύο πτυχές της έρευνας, οι οποίες αποτελούν τη βάση για τη διαμόρφωση του πλαισίου αυτού του τόμου.

Γιατί οι φτωχοί δεν απαλλοτριώνουν την περιουσία των πλουσίων στις δημοκρατίες;

Σύμφωνα με ένα απλουστευτικό όραμα πολιτικής διένεξης, το οποίο κάποιες φορές υιοθετείται από μερικούς οικονομολόγους, οι διαιρετικές τομές του εκλογικού σώματος θα μπορούσαν να περιοριστούν σε έναν ανταγωνισμό ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, υπονοώντας ότι οι πρώτοι θα αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο να απαλλοτριωθούν ανά πάσα στιγμή η περιουσία τους από τους δεύτερους. Αυτός ο φόβος, ένα επαναλαμβανόμενο θέμα φιλοσοφικής αντιπαράθεσης από την αρχαιότητα, που πρόσφατα αναδείχθηκε στη σύγχρονη πολιτικο-οικονομική ανάλυση,³ συνθέτει ένα προφανές, αν και περίπλοκο, γεγονός. Σε έναν τέλειο δημοκρατικό κόσμο, στον οποίο οι ψηφοφόροι με διαφορετικά εισοδηματικά επίπεδα θα ψήφιζαν για την ύπαρξη ενός και μόνο φορολογικού συντελεστή και θα αναδιένειμαν τα κυβερνητικά έσοδα κατά τέτοιον τρόπο ώστε να ωφελούνται τα φτωχότερα άτομα, η όποια αύξηση της ανισότητας θα έπρεπε να οδηγήσει την πλειοψηφία των πολιτών να υποστηρίξει υψηλότερη αναδιανομή.⁴

3. J. E. Roemer, "Why the Poor Do Not Expropriate the Rich: An Old Argument in New Garb", *Journal of Public Economics* 70, no. 3 (1998): 399-424.

4. A. H. Meltzer and S. F. Richard, "A Rational Theory of the Size of Government", *Journal of Political Economy* 85, no. 5 (1981): 914-927.

Γιατί, λοιπόν, οι ολοένα αυξανόμενες ανισότητες έχουν μείνει στο απυρόβλητο σε πολλές δημοκρατίες τις τελευταίες δεκαετίες; Τουλάχιστον τρεις διαστάσεις αυτού του προβλήματος έχουν εξεταστεί από υπάρχουσες μελέτες.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ. Πρώτον, οι πολίτες ίσως να μη διάκεινται πάντα ευνοϊκά απέναντι στη μείωση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων, ακόμη και όταν αυτό θα ήταν προς το άμεσο οικονομικό τους συμφέρον. Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας έχει, κατά συνέπεια, μελετήσει πώς «οι προτιμήσεις για αναδιανομή» συμβάλλουν στην εξήγηση των αντικρουόμενων απόψεων σχετικά με τις ανισότητες και την αναδιανομή.⁵ Αντιλήψεις για προσδοκώμενη κοινωνική κινητικότητα, για παράδειγμα, ίσως οδηγούν κάποια άτομα να είναι εναντίον της υψηλότερης φορολόγησης των υψηλότερων εισοδημάτων αν πιστεύουν ότι τα ίδια θα ανελιχθούν σύντομα στην κοινωνική κλίμακα. Αποκλίνουσες πεποιθήσεις γύρω από τη σχετική σημασία της «προσπάθειας» έναντι της «τύχης» στον καθορισμό του εισοδήματος θα μπορούσαν, επομένως, να συμβάλουν στην εξήγηση των διαφορών στην αναδιανομή από χώρα σε χώρα, ιδίως ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δυτική Ευρώπη.⁶

ΑΝΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗ. Παρότι η πλειοψηφία των πολιτών πιστεύει ότι η ανισότητα θα πρέπει να αντιμετωπιστεί, δεν υπάρχει ωστόσο κανένα εχέγγυο ότι οι υφιστάμενοι πολιτικοί θεσμοί θα ανταποκριθούν αναλόγως. Μάλιστα, ελάχιστες αποδείξεις υπάρχουν ότι οι υφιστάμενοι φόροι και παροχές ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των πολιτών: σε πολλές εύρωστες δημοκρατίες, η πλειοψηφία των πολιτών δηλώνει ότι θα ήταν υπέρ των δαπανών για την κοινωνική πρόνοια, ένα κενό που έχει βαφτιστεί «έλλειμμα κοινωνικής πρόνοιας».⁷ Πολυάριθμες μελέτες της πολιτικής επιστήμης έχουν κατ' επέκταση μετατοπίσει το κέντρο του ενδιαφέροντός τους από τις συλλογικές πεποιθήσεις στην ανάλυση της πολιτικής εκπροσώπησης αυτών των πεποιθήσεων. Υπάρχουν εκτεταμένες αποδείξεις ότι η πολιτική των σύγχρονων δημοκρατιών χαρακτηρίζεται από άνιση εκπροσώπηση. Τα ευκατάστατα άτομα, μέσω της χρηματοδότησης προς τους πολιτικούς, τα λόμπι ή με άλλους τρόπους επιρροής, έχουν μια ασύγκριτα μεγαλύτερη επίδραση στη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων σε σχέση με τους μέσους πολίτες.⁸

5. Για μια επισκόπηση, βλέπε, για παράδειγμα, N. McCarty and J. Pontusson, "The Political Economy of Inequality and Redistribution", in *Handbook on Economic Inequality*, ed. B. Nolan, W. Salverda and T. M. Smeeding (Oxford University Press, 2012), 665-692.

6. T. Piketty, "Social Mobility and Redistributive Politics", *Quarterly Journal of Economics* 110, no. 3 (1995): 551-584. A. Alesina, S. Stantcheva and E. Teso, "Intergenerational Mobility and Preferences for Redistribution", *American Economic Review* 108, no. 2 (2018): 521-554.

7. L. M. Bartels, "Political Inequality in Affluent Democracies: The Social Welfare Deficit" (working paper 5-2017, Center for the Study of Democratic Institutions, Vanderbilt University).

8. Μεταξύ πολυάριθμων μελετών, βλέπε, για παράδειγμα, J. Cagé, *The Price of Democracy: How Money Shapes Politics and What to Do about It* (Harvard University Press, 2020). T. K. Kuhner, *Capitalism v. Democracy: Money in Politics and the Free Market Constitution* (Stanford Law Books, 2014). M. Gilens, *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*

Η πολιτική ανισότητα συνδέεται επίσης στενά με την πολιτική συμμετοχή. Όταν οι ψηφοφόροι με χαμηλό εισόδημα και μορφωτικό επίπεδο δεν ψηφίζουν, οι υποψήφιοι στις εκλογές έχουν λιγότερα κίνητρα να φροντίσουν την κάλυψη των αναγκών αυτών των ψηφοφόρων και το αποτέλεσμα είναι να περικόπτονται οι κοινωνικές παροχές και άλλοι μηχανισμοί αναδιανομής.⁹

Η άνιση εκπροσώπηση επηρεάζει επίσης άμεσα τις εκλογικές στρατηγικές των πολιτικών κομμάτων και τα πολιτικά προγράμματα. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα έχουν την τάση να μετατοπίζονται προς τα αριστερά σε οικονομικά ζητήματα όταν αυξάνεται η ανισότητα, αλλά μόνο σε περιπτώσεις που η προσέλευση των ψηφοφόρων είναι επαρκώς υψηλή.¹⁰ Συνακόλουθα, υπάρχουν αποδείξεις ότι τα αριστερόστροφα κόμματα ίσως μειώσουν σε μερικές περιπτώσεις τις προσπάθειές τους να κινητοποιήσουν χαμηλά αμειβόμενους ψηφοφόρους όταν αυξάνονται οι εισοδηματικές διαφορές.¹¹ Η αυξανόμενη οικονομική ανισότητα, η απομυθοποίηση της πολιτικής διαδικασίας μεταξύ των λαϊκών τάξεων και η επακόλουθη αποστασιοποίηση των κομμάτων από τους χαμηλόμισθους ψηφοφόρους μπορεί, επομένως, να ενεργοποιήσει φαύλους κύκλους ανισότητας και αποκλεισμού.¹²

ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ, ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ. Τα κόμματα και οι συνασπισμοί, τελικά, δεν μεταφράζουν απλώς μηχανικά τα συμφέροντα: είναι ενεργά

(Princeton University Press, 2012)· M. Gilens and B. I. Page, “Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups and Average Citizens”, *Perspectives on Politics* 12, no. 3 (2014): 564-581· K. L. Scholzman, S. Verba and H. E. Brady, *The Unheavenly Chorus: Unequal Political Voice and the Broken Promise of American Democracy* (Princeton University Press, 2012)· M. Bertrand, M. Bombardini, R. Fisman and F. Trebbi, “Tax-Exempt Lobbying: Corporate Philanthropy as a Tool for Political Influence”, *American Economic Review* 110, no. 7 (2020): 2065-2102· A. Bonica, N. McCarty, K. T. Poole and H. Rosenthal, “Why Hasn’t Democracy Slowed Rising Inequality?”, *Journal of Economic Perspectives* 27, no. 3, (2013): 103-124.

9. S. Ellingsen and Ø. Hernæs, “The Impact of Commercial Television on Turnout and Public Policy: Evidence from Norwegian Local Politics”, *Journal of Public Economics* 159 (2018): 1-15· A. Gavazza, M. Nardotto and T. Valletti, “Internet and Politics: Evidence from U.K. Local Elections and Local Government Policies”, *Review of Economic Studies* 86, no. 5 (2019): 2092-2135· E. U. Cascio and E. Washington, “Valuing the Vote: The Redistribution of Voting Rights and State Funds following the Voting Rights Act of 1965”, *Quarterly Journal of Economics* 129, no. 1 (2014): 379-433· T. Fujiwara, “Voting Technology, Political Responsiveness and Infant Health: Evidence from Brazil”, *Econometrica* 83, no. 2 (2015): 423-464· F. F. Piven, *Why Americans Don’t Vote* (Pantheon, 1988).

10. J. Pontusson and D. Rueda, “The Politics of Inequality: Voter Mobilization and Left Parties in Advanced Industrial States”, *Comparative Political Studies* 43, no. 6 (2010): 675-705.

11. C. J. Anderson and P. Beramendi, “Left Parties, Poor Voters and Electoral Participation in Advanced Industrial Societies”, *Comparative Political Studies* 45, no. 6 (2012): 714-746· E. Barth, H. Finseraas and K. O. Moene, “Political Reinforcement: How Rising Inequality Curbs Manifested Welfare Generosity”, *American Journal of Political Science* 59, no. 3 (2015): 565-577.

12. T. Iversen and D. Soskice, “Information, Inequality and Mass Polarization: Ideology in Advanced Democracies”, *Comparative Political Studies* 48, no. 13 (2013): 1781-1813.

υποκείμενα πολιτικής αλλαγής, τα οποία μπορεί να υποβάλλονται σε ιδεολογικούς μετασχηματισμούς ανεξάρτητους, εν μέρει τουλάχιστον, από εκείνους που βιώνει το εκλογικό σώμα. Οι διαδικασίες της παγκόσμιας ιδεολογικής διάδοσης, οι οποίες είναι ορατές, για παράδειγμα, στην άνοδο και την πτώση της φορολογικής προοδευτικότητας σε πολλές δυτικές και μη δυτικές χώρες στην πάροδο του εικοστού αιώνα,¹³ δεν θα πρέπει να υποβαθμιστούν. Αυτό έχει σχέση με μια βιβλιογραφία στην πολιτική επιστήμη που ασχολείται με τον ρόλο της «προσφοράς πολιτικής»,¹⁴ στον οποίο θα επανέλθουμε παρακάτω.

Το πλέον σημαντικό στο πλαίσιο αυτού του τόμου είναι ότι τα οικονομικά ζητήματα δεν είναι τα μόνα που έχουν σημασία. Οι πολιτικές αντιθέσεις πάντα ήταν πολύ πιο περίπλοκες, εμπλέκοντας διαμετρικά αντίθετα οράματα αναφορικά με τις κοινωνικο-πολιτισμικές αξίες, την κοινωνική πρόοδο και την πολιτική ενσωμάτωση. Αυτή η πολυδιάστατη πλευρά της πολιτικής έχει σαφείς συνέπειες. Η αυξανόμενη ανισότητα ενδέχεται να οδηγήσει τα συντηρητικά κόμματα στο να δώσουν περισσότερη έμφαση σε αντιπαραθέσεις βασισμένες στην ταυτότητα, με την ελπίδα να προσελκύσουν ψηφοφόρους που σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν πιο ευνοϊκά διακείμενοι προς κόμματα προσανατολισμένα αριστερότερα ως προς τα οικονομικά ζητήματα.¹⁵ Αντιπαραθέσεις γύρω από την ενσωμάτωση των μειονοτήτων ή τη μετανάστευση, ιδίως αν δημιουργούν διχασμούς μεταξύ των λαϊκών τάξεων, μπορεί να οδηγήσουν ακόμα και σε στρατηγικές προτάσεις για λιγότερη αναδιανομή από όλα τα κόμματα, συμπεριλαμβανομένων των σοσιαλδημοκρατικών (με μια ευρεία έννοια), εφόσον είναι αναγκασμένα να επεκτείνουν την εκλογική τους βάση.¹⁶ Αυτή ήταν η κλασική εξήγηση των διαφορών ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δυτική Ευρώπη: οι φυλετικές συγκρούσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες, μειώνοντας την αλληλεγγύη, κατέληξαν στην υπονόμηση της μαζικής υποστήριξης προς το κράτος πρόνοιας.¹⁷

13. F. Alvaredo, L. Chancel, T. Piketty, E. Saez and G. Zucman, *World Inequality Report 2018* (Harvard University Press, 2018).

14. Ο όρος του πρωτοτύπου είναι “*political supply*” και εννοεί τα πολιτικά προγράμματα και την ατζέντα των διαφόρων πολιτικών κομμάτων και την έμφαση που τις χαρακτηρίζει. (Σ.τ.Μ.)

15. M. Tavits and J. D. Potter, “The Effect of Inequality and Social Identity on Party Strategies”, *American Journal of Political Science* 59, no. 3 (2015): 744-758.

16. J. E. Roemer, W. Lee and K. Van der Straeten, *Racism, Xenophobia and Distribution: Multi-Issue Politics in Advanced Democracies* (Harvard University Press, 2007).

17. A. Alesina and E. Glaeser, *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference* (Oxford University Press, 2004).

Από την πολιτική ανισότητα στις πολιτικές διαιρετικές τομές

Επομένως, όλα τα αποδεικτικά στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας δηλώνουν ότι η πολιτική εκπροσώπηση έχει θεμελιώδη σημασία για τη δημοκρατία και την ανισότητα. Για να κατανοήσουμε πώς η πολιτική μπορεί να επηρεάζει την ανισότητα, πρέπει λοιπόν να κατανοήσουμε καλύτερα πώς τα κόμματα αλληλεπιδρούν με τους ψηφοφόρους και πώς οι κοινωνικές αντιπαραθέσεις εκφράζονται στον δημοκρατικό στίβο. Για να το κάνουμε αυτό, πρέπει να στραφούμε πιο συγκεκριμένα στη μελέτη των πολιτικών διαιρετικών τομών, οι οποίες αποτέλεσαν το αντικείμενο μεγάλου μέρους της έρευνας στην πολιτική επιστήμη.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΤΟΜΩΝ. Η σύγχρονη έννοια της πολιτικής διαιρετικής τομής απορρέει από την υποδειγματική μελέτη των Seymour Martin Lipset και Stein Rokkan σχετικά με την ιστορική διαμόρφωση των κομματικών συστημάτων στην Ευρώπη.¹⁸ Οι Lipset και Rokkan υποστήριξαν ότι τέσσερις τύποι θεμελιωδών διαχωρισμών είχαν αναδυθεί από τις εθνικές και βιομηχανικές επαναστάσεις. Πρώτον, μια *διαιρετική τομή κέντρου – περιφέρειας*, που πυροδοτήθηκε από τη διαδικασία της οικοδόμησης εθνών, η οποία συντελέστηκε μέσα από τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα στο νεογέννητο κράτος και τους ανομοιογενείς πληθυσμούς των υπηκόων που καθυποτάσσονταν στην κεντρική εξουσία. Δεύτερον, μια *θρησκευτική διαιρετική τομή* που αναπτύχθηκε από τη σύγκρουση ανάμεσα στο έθνος-κράτος και την Εκκλησία, καθώς η δεύτερη έχασε σταδιακά την ικανότητά της να ασκεί πολιτική εξουσία. Τέλος, η Βιομηχανική Επανάσταση συνδέθηκε με την ανάδυση δύο άλλων τύπων μακροχρόνιων συγκρούσεων: μια *τομεακή διαιρετική τομή* ανάμεσα στα αντικρουόμενα αγροτικά και βιομηχανικά συμφέροντα και μια *ταξική διαιρετική τομή* που έθεσε τους κεφαλαιοκράτες απέναντι από τους εργάτες.

Γενικότερα, η ροκανιανή αντίληψη της πολιτικής διαιρετικής τομής αναφέρεται σε «έναν συγκεκριμένο τύπο σύγκρουσης στη δημοκρατική πολιτική που εδράζεται στους κοινωνικούς δομικούς μετασχηματισμούς που προκλήθηκαν από διαδικασίες μεγάλης κλίμακας, όπως η οικοδόμηση εθνών, η εκβιομηχάνιση, και πολύ πιθανόν επίσης από τις συνέπειες της μετα-εκβιομηχάνισης».¹⁹ Παρότι αυτή η άποψη επιτρέπει έναν κάποιο βαθμό ευελιξίας, εμπερικλείει διαστάσεις της πολιτικής αντιπαραθέσης που είναι ανθεκτικές στον χρόνο, προέρχονται από μεγάλες ιστορικές αλλαγές και δεν συνδέονται ακόμα κατ' ανάγκη με τα γεγονότα που είχαν ως αφετηρία. Αυτή η ιδιότητα της «υστέρησης» ήταν άμεσα ορατή στην εντυπωσιακή σταθερότητα των δυτικών δημοκρατιών σε όλπ

18. S. M. Lipset and S. Rokkan, *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction* (Free Press, 1967).

19. S. Bornschieer, "Cleavage Politics in Old and New Democracies", *Living Reviews in Democracy* 1 (2009).

τη διάρκεια του εικοστού αιώνα: οι αρχικοί διαχωρισμοί που συνδέονταν με την ανάδυση του δημοκρατικού ανταγωνισμού οδήγησαν στην «παγίωση» των δυτικών κομματικών συστημάτων. Οι Stefano Bartolini και Peter Mair πρότειναν, επομένως, να οριστεί η πολιτική διαιρετική τομή από τρία απαραίτητα συστατικά μέρη: ένα εμφανές χαρακτηριστικό που να διακρίνει κάποια άτομα (όπως η τάξη ή το θρήσκευμα), μια αίσθηση συλλογικής ταυτότητας που να συνδέει αυτό το χαρακτηριστικό με μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και μια οργανωτική εκδήλωση αυτής της ομάδας, η οποία να μεταφράζει αυτή την ταυτότητα σε συλλογική δράση.²⁰

Είναι σαφές ότι η έννοια της διαιρετικής τομής είναι απόλυτα συνυφασμένη με την κατανόηση της πολιτικής εκπροσώπησης των κοινωνικών ανισοτήτων. Εμπερικλείει τόσο την κινητοποίηση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους όσο και τη διαμεσολάβηση των πολιτικών κομμάτων για την έκφραση αυτών των συμφερόντων στις δημοκρατικές εκλογές. Αυτό μας επιτρέπει να πάμε πέρα από τυχαίες εξηγήσεις της σύνδεσης ανάμεσα στην πολιτική και την ανισότητα και να κατανοήσουμε την πολιτική αλλαγή μέσα από μια πιο διευρυμένη συγκριτική και ιστορική σκοπιά.

ΑΠΟΕΥΘΥΓΡΑΜΜΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΥΘΥΓΡΑΜΜΙΣΗ ΣΤΙΣ ΔΥΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΕΣ. Οι πολιτικοί επιστήμονες έχουν καταβάλει τρομερή προσπάθεια για να καταγράψουν τον μετασχηματισμό των πολιτικών διαιρετικών τομών στις δυτικές δημοκρατίες. Η συστηματική συλλογή λεπτομερών μετεκλογικών ερευνών οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των «μελετών ψηφοφόρων» που στοχεύουν στη μέτρηση των κινήτρων των εκλογικών συμπεριφορών σε όλες τις χώρες και στην πάροδο του χρόνου.²¹ Παρότι θα ήταν αδύνατο να συνοψίσουμε εδώ όλες τις συνεισφορές σε αυτή τη βιβλιογραφία, αξίζει να αναφερθούμε σε αρκετά κομβικά αποτελέσματα.

Από τη μία, οι υπάρχουσες μελέτες έχουν καταγράψει μια σταδιακή εξασθένιση των ιστορικών διαιρετικών τομών σε πολλές δυτικές δημοκρατίες, ή, αλλιώς, μια *αποευθυγράμμιση*. Καθώς εκτυλίσσονταν η εκκοσμίκευση, η αστικοποίηση, η παρακμή των συνδικάτων και η τριτογενοποίηση της οικονομίας κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι παραδοσιακές ταξικές και θρησκευτικές συνάφειες βρέθηκε ότι έχουν χάσει μεγάλο μέρος από την αρχική τους αίγλη. Ο δείκτης Alford (αποδίδεται στη δουλειά του κοινωνιολόγου Robert Alford),²² που ορίζεται ως η διαφορά ανάμεσα στο ποσοστό της

20. S. Bartolini and P. Mair, *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985* (Cambridge University Press, 1990).

21. Υποδειγματικές εργασίες περιλαμβάνουν: A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller and D. E. Stokes, *The American Voter* (University of Chicago Press, 1960)· and D. Butler and D. Stokes, *Political Change in Britain: Forces Shaping Electoral Choice* (St. Martin's Press, 1969). Πολλές ακόμη παρατίθενται στις περιπτώσιολογικές μελέτες αυτού του τόμου.

22. R. Alford, *Party and Society: The Anglo-American Democracies* (Rand McNally, 1963).

«εργατικής τάξης» (βιομηχανικοί εργάτες και άλλοι χειρώνακτες) και το ποσοστό της «μεσαίας τάξης» (μη χειρώνακτες βιοπαλαιστές και αυτο-απασχολούμενοι ψηφοφόροι) που ψηφίζουν σοσιαλδημοκρατικά κόμματα (με μια ευρεία έννοια), έχει καταποντιστεί στην πλειοψηφία των δυτικών δημοκρατιών τις τελευταίες δεκαετίες.²³ Γενικότερα, υπάρχουν εκτεταμένες αποδείξεις ότι κάποια καθιερωμένα ταξικά ή θρησκευτικά κριτήρια έχουν χάσει κατά πολύ την ικανότητά τους να προβλέπουν τις επιλογές ψήφου των ατόμων.²⁴ Σε πολλές περιπτώσεις, η πτώση της κομματικής ταύτισης, η αύξηση των αναποφάσιστων ψηφοφόρων και η αυξανόμενη επιρροή των παραγόντων βραχυπρόθεσμων εκστρατειών και η απήχηση των υποψηφίων έχουν συνοδεύσει αυτή τη μετάβαση.²⁵

Από την άλλη, ένας αυξανόμενος όγκος αποδείξεων έχει αποκαλύψει μια επανευθυγράμμιση των ψηφοφόρων προς νέες διαστάσεις των πολιτικών αντιπαράθεσεων. Ξεκινώντας από τις δεκαετίες του 1960 και 1970, νέα κοινωνικο-πολιτισμικά ζητήματα που συνδέονταν με την ισότητα των φύλων, τα δικαιώματα των μειονοτήτων και το περιβάλλον απέκτησαν μια ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στις πολιτικές διενέξεις. Τα κόμματα των Πρασίνων και η «Νέα Αριστερά», οι οποίοι ήταν οι πρώτοι που έθεσαν αυτά τα ζητήματα στο κέντρο της πολιτικής ημερήσιας διάταξης, ενσάρκωναν την άνοδο αυτής της νέας διαιρετικής τομής. Ο Ronald Inglehart υποστήριξε σε αυτό το πλαίσιο ότι προηγουμένως μια «σιωπηλή επανάσταση» στις δυτικές κοινωνίες: πρωτόγνωρα επίπεδα ευμάρειας άλλαξαν τις πολιτικές προτεραιότητες των νέων γενιών, από τον «υλισμό» στον «μετα-υλισμό».²⁶ Ως αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών, ο πολιτικός χώρος των δυτικών δημοκρατιών βρέθηκε να έχει σταδιακά μετατοπιστεί έτσι ώστε να εκδηλώνεται αντί με μία, με δύο κυρίαρχες εκφάνσεις: μια κοινωνικο-οικονομική διάσταση, που αντικατόπτριζε την επιμονή των συγκρούσεων για τη διανομή των οικονομικών πόρων, και μια νέα «ελευθεριακή-απολυταρχική» ή «οικουμενική-συντεχνιακή» διάσταση, που συνδέεται με τις προτιμήσεις αναφορικά

23. T. Clark, S. M. Lipset and M. Rempel, "The Declining Political Significance of Social Class", *International Sociology* 8, no. 3 (1993): 293-316· R. Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies* (Princeton University Press, 1997)· S. Bartolini, *The Political Mobilization of the European Left, 1860-1980* (Cambridge University Press, 2000).

24. M. Franklin, T. Hackie, H. Valen et al., *Electoral Change: Responses to Evolving Attitudinal Structures in Western Countries* (Cambridge University Press, 1992).

25. R. J. Dalton and M. P. Wattenberg, *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies* (Oxford University Press, 2002)· R. J. Dalton, S. C. Flanagan, P. A. Beck and J. E. Alt, *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?* (Princeton University Press, 1984)· D. Denver and I. Crewe, *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility* (Croom Helm, 1985).

26. R. Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics* (Princeton University Press, 1977).

με την ομαδική ταυτότητα και τις πολιτισμικές αξίες.²⁷ Για πολλούς αναλυτές, η πρόσφατη άνοδος των ακροδεξιών και αντιμεταναστευτικών κινήματων αντιπροσωπεύει μια συντηρητική αντίδραση σε αυτές τις κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές.²⁸

Η ανάδυση αυτής της νέας διαιρετικής τομής δεν σημαίνει το τέλος των ταξικών συγκρούσεων. Οι ταξικές διαιρετικές τομές δεν έχουν εξαφανιστεί, έχουν υποβληθεί σε μια βαθιά διαδικασία αναδιάρθρωσης. Η «Νέα Αριστερά» και τα κόμματα των Πρασίνων προσελκύουν ένα αυξανόμενο ποσοστό «κοινωνικο-πολιτισμικών επαγγελματιών», μια ευρεία κατηγορία εργαζομένων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο που εμπλέκονται σε αλληλεπιδραστικά και μη ιεραρχικά καθήκοντα, μεταξύ αυτών η ιατρική περίθαλψη, οι κοινωνικές υπηρεσίες και τα μέσα επικοινωνίας. Εν τω μεταξύ, οι χειρώνακτες εργάτες έχουν σε πολλές χώρες απομακρυνθεί από τα σοσιαλδημοκρατικά, σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα για να γίνουν οι νέοι σκληροπυρηνικοί υποστηρικτές της Ακροδεξιάς.²⁹

Σε ποιο βαθμό ήταν αναπόφευκτος αυτός ο εντυπωσιακός ανασχηματισμός; Αρκετές μελέτες αποπειράθηκαν να κινηθούν πέρα από τους «παράγοντες ζήτησης», που γίνονται κατανοητοί ως το σύνολο των αξιών που ενστερνίζονται οι πολίτες και που διαμορφώνουν τις κοινωνικές αντιπαραθέσεις, και προς τον ρόλο της «προσφοράς» – δηλαδή στους τρόπους με τους οποίους τα κόμματα αντιπροσωπεύουν και οικοδομούν πολιτικές διαιρετικές δομές.³⁰ Οι Geoffrey Evans και James Tilley κατέγραψαν γλαφυρά πώς η πτώση της ταξικής ψήφου στη Βρετανία θα μπορούσε να αποδοθεί σε μια χτυπητή ταξική απο-πολιτικοποίηση, καθώς το Εργατικό Κόμμα και τα επικρατούντα μέσα επικοινωνίας σταδιακά μετατοπίστηκαν προς την υποβάθμιση των ζητημάτων της εργατικής τάξης, παρά τη συνέχιση των τεράστιων ταξικών διαχωρισμών και ανισοτήτων στη βρετανική κοινωνία.³¹ Η ανάδυση μιας νέας κοινωνικο-πολιτισμικής διάστασης των πολιτικών συγκρού-

27. H. Kitschelt, *The Transformation of European Social Democracy* (Cambridge University Press, 1994)· H. Kriesi, E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschieer and T. Frey, *West European Politics in the Age of Globalization* (Cambridge University Press, 2008)· R. J. Dalton, *Political Realignment: Economics, Culture and Electoral Change* (Oxford University Press, 2018).

28. S. Bornschieer, *Cleavage Politics and the Populist Right* (Temple University Press, 2010)· P. Norris and R. Inglehart, *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism* (Cambridge University Press, 2019).

29. D. Oesch, *Redrawing the Class Map: Stratification and Institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland* (Palgrave Macmillan, 2006)· D. Oesch, “The Class Basis of the Cleavage between the New Left and the Radical Right: An Analysis for Austria, Denmark, Norway and Switzerland”, in *Class Politics and the Radical Right*, ed. J. Rydgren (Routledge, 2012): 31-51· S. Bornschieer, “The Populist Right, the Working Class and the Changing Face of Class Politics”, in Rydgren, *Class Politics and the Radical Right*, 10-30· P. Beramendi, S. Häusermann, H. Kitschelt and H. Kriesi (eds.), *The Politics of Advanced Capitalism* (Cambridge University Press, 2015).

30. G. Evans and N. D. De Graaf (eds.), *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective* (Oxford University Press, 2013).

31. G. Evans and J. Tilley, *The New Politics of Class: The Political Exclusion of the British Working Class* (Oxford University Press, 2017).

σεων έχει συμβάλει ενεργά σε αυτό τον μετασχηματισμό, οδηγώντας κάποιους παρατηρητές στο συμπέρασμα ότι «η τάξη δεν πέθανε: την έθαψαν ζωντανή».³²

Αυτά τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ένα ευρύτερο γεγονός: παρά την πολυδιάστατη φύση που αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της πολιτικής του εκλογικού σώματος, δεν πολιτικοποιούνται όλες οι κοινωνικές συγκρούσεις. Σε πλαίσια αστάθειας ή δημοκρατικών μεταβάσεων, ιδιαίτερα, αναδύονται κόμματα και αναλαμβάνουν να δομήσουν τον πολιτικό χώρο με έναν περιορισμένο αριθμό θεμελιωδών εκλογών. Μερικές κοινωνικές διαιρετικές τομές μπορεί τότε να αφανιστούν πλήρως για μεγάλες χρονικές περιόδους, ενώ άλλες να γίνουν τα σημεία διχασμού ανάμεσα σε κόμματα και ψηφοφόρους.³³ Κρίσιμα σταυροδρόμια και αργές διαδικασίες επανευθυγράμμισης, επομένως, αντιπροσωπεύουν τις δύο δυνάμεις που υποκρύπτονται στην «παγίωση» και «ανακατάταξη» των πολιτικών συστημάτων στις σύγχρονες δημοκρατίες.

Πολιτικές διαιρετικές τομές στις μη δυτικές δημοκρατίες

Δείξαμε ήδη πόσο περίπλοκη είναι η ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και την κοινωνική τους βάση στις δυτικές δημοκρατίες. Στις μη δυτικές χώρες, αυτή η ανάλυση είναι ακόμη πιο περίπλοκη, καθώς τα διαθέσιμα ποιοτικά δεδομένα είναι σπάνια, τα πολιτικά κόμματα είναι συχνά θεσμοθετημένα με αδύναμο τρόπο και η αστάθεια του εκλογικού σώματος μπορεί να είναι εξόχως υψηλή.³⁴ Η θεσμοθέτηση τείνει να είναι ιδιαίτερα αδύναμη σε χώρες που έχουν περάσει από μακρές περιόδους απολυταρχικής διακυβέρνησης, έστω και αν αυτό εν μέρει εξαρτάται από τις στρατηγικές που επιλέχθηκαν από τους κερκλοκένταυρους ηγέτες ώστε να διατηρήσουν την εξουσία κατά τα αρχικά στάδια δημοκρατικών ανοιγμάτων.³⁵ Επιπλέον, η θεσμοθέτηση δεν είναι απαραίτητα ένδειξη δημοκρατίας: μερικά από τα πιο θεσμοθετημένα κομματικά συστήματα της Ασίας, όπως εκείνα της Μαλαισίας ή της Σιγκαπούρης, είναι επίσης εκείνα όπου η δημοκρατική λογοδοσία είναι η πιο αδύναμη.³⁶ Παγκόσμιες ιδεολογικές

32. J. van der Waal, P. Achterberg and D. Houtman, "Class Is Not Dead – It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Postwar Western Societies (1956-1990)", *Politics and Society* 35, no. 3 (2007): 403-426.

33. J. Zielinski, "Translating Social Cleavages into Party Systems: The Significance of New Democracies", *World Politics* 54, no. 2 (2002): 184-211.

34. V. Randall and L. Svåsand, "Party Institutionalization in New Democracies", *Party Politics* 8, no. 1 (2002): 5-29.

35. R. S. Katz and W. J. Crotty, *Handbook of Party Politics* (Sage, 2006). R. B. Riedl, *Authoritarian Origins of Democratic Party Systems in Africa* (Cambridge University Press, 2014).

36. A. Hicken and E. M. Kuhonta, *Party System Institutionalization in Asia: Democracies, Autocracies and the Shadows of the Past* (Cambridge University Press, 2014).

μετατοπίσεις, όπως η νεοφιλελεύθερη στροφή στη Λατινική Αμερική στη δεκαετία του 1980 ή στη Μέση Ανατολή στη δεκαετία του 1990, μπορεί επίσης να έχουν δραματικές συνέπειες στην πολιτική σταθερότητα, τον καταμερισμό της εξουσίας ανάμεσα σε οικονομικούς και πολιτικούς φορείς και στην εφαρμογή ταξικά προσδιορισμένων κομματικών συστημάτων.³⁷

Πολλές μελέτες που αναλύουν τη σχέση ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και την κοινωνία στις δυτικές δημοκρατίες χρησιμοποιούν ως αναφορά το μοντέλο των Lipset και Rokkan, που παρουσιάσαμε παραπάνω. Το ερώτημα, λοιπόν, είναι αν αυτό το μοντέλο μπορεί να φανεί χρήσιμο για την κατανόηση αυτής της σχέσης σε μη δυτικές δημοκρατίες. Πρόσφατες μελέτες υποστηρίζουν ότι είναι ένα χρήσιμο σημείο εκκίνησης, αλλά χρειάζεται να επεκταθεί ούτως ώστε να αποτυπώσει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των νέων δημοκρατιών. Αυτό υπονοεί ότι πρέπει να πάνε πέρα από την επικέντρωση σε εθνικές και βιομηχανικές επαναστάσεις, γεγονότα που σε πολλές περιπτώσεις είτε δεν έχουν συμβεί ή δεν έχουν πολιτικοποιηθεί από τα υφιστάμενα κόμματα.³⁸ Απαιτεί, επίσης, την επανεξέταση της ίδιας της έννοιας της διαιρετικής τομής, ιδίως σε δημοκρατίες όπου οι διασυνδέσεις κόμματος – ψηφοφόρων είναι αδύναμες. Όπως υπογράμμισε ο Andreas Ufen όταν επιχειρήσει να εφαρμόσει το μοντέλο Lipset – Rokkan στην πολιτική σκηνή της Ινδονησίας: «Οι διαιρετικές τομές είναι σε κάποιο βαθμό δεδομένες, αλλά επίσης διαμορφώνονται από τα πολιτικά υποκείμενα· και τα κόμματα που εκφράζουν αυτές τις διαιρετικές τομές δεν είναι απαραίτητα ευρωπαϊκά κόμματα μαζικής ενσωμάτωσης».³⁹

Η μελέτη των διαχωρισμών του εκλογικού σώματος στις μη δυτικές δημοκρατίες έχει επομένως να κάνει με την επέκταση του πεδίου ανάλυσης πέρα από τις τέσσερις παραδοσιακές διαιρετικές τομές των Lipset – Rokkan. Ιδιαίτερα, οι διαιρετικές τομές: Εκκλησία – κράτος και κέντρο – περιφέρεια πρέπει να επεκταθούν ώστε να συμπεριλάβουν ανταγωνιστικά μεταξύ τους θρησκευτικά κόμματα και εθνοτικο-περιφερειακές συγκρούσεις (οι οποίες, θα πρέπει να τονιστεί, υφίστανται και στις δυτικές δημοκρατίες). Μια άλλη σημαντική πηγή ταύτισης αναδύθηκε από τον διαχωρισμό ανάμεσα στο καταπιεσμένο έθνος και την αυτοκρατορική εξουσία, η οποία βρισκόταν πίσω από την ανάδυση των εθνικοαπελευθερωτικών κινήσεων και οδήγησε στη δημιουργία ισχυρών κομμάτων στη Λατινική Αμερική, την υποσαχάρια Αφρική και την Ασία την εποχή της κατάργησης της

37. K. Roberts, *Changing Course in Latin America: Party Systems in the Neoliberal Era* (Cambridge University Press, 2014)· M. Cammett, I. Diwan, A. Richards and J. Waterbury, *A Political Economy of the Middle East* (Western Press, 2015).

38. Bornschie, "Cleavage Politics".

39. A. Ufen, "Lipset and Rokkan in Southeast Asia: Indonesia in Comparative Perspective", in *Party Politics in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*, ed. D. Tomsa and A. Ufen (Routledge, 2013), 40-61.

αποικιοκρατίας (απο-αποικιοποίησης). Με υψηλά επίπεδα βιομηχανοποίησης και αστικοποίησης και τη σημαντική επιρροή της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, η Λατινική Αμερική θεωρείται συχνά η περιοχή που προσομοιάζει πιο στενά με το μοντέλο των Lipset και Rokkan.⁴⁰ Στην Αφρική, οι εθνοτικοί διαχωρισμοί, καίρια ζητήματα ατομικών δικαιωμάτων και το προφίλ των υποψηφίων έχει βρεθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις είναι πιο σημαντικά από την τάξη.⁴¹ Σε πολλές δημοκρατίες, η πελατειακή σχέση παίζει επίσης έναν πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση των συμπεριφορών του εκλογικού σώματος, συχνά (αν και όχι πάντα) σε βάρος των πολιτικών προγραμμάτων και της ιδεολογίας.⁴²

Συνοψίζοντας, η μελέτη της πολιτικοποίησης των κοινωνικών ανισοτήτων τόσο στις δυτικές όσο και στις μη δυτικές δημοκρατίες απαιτεί την επανεξέταση της ταξικής ανάλυσης ώστε να ληφθεί υπόψη πώς άλλες μεταβλητές, που σχετίζονται για παράδειγμα με την εθνότητα ή με τοπικές συμπάθειες, συμβάλλουν στη διαμόρφωση των συμπεριφορών του εκλογικού σώματος και αλληλεπιδρούν με κοινωνικο-οικονομικές ανησυχίες. Αυτό είναι το εγχείρημα που αναλαμβάνουμε σε αυτόν τον τόμο, αναλύοντας συστηματικά τον ρόλο που παίζει το εισόδημα, η μόρφωση και άλλες κοινωνικο-πολιτικές ταυτότητες στη δημιουργία μακρόπνοων διαχωρισμών του εκλογικού σώματος.

Εννοιολογικό πλαίσιο και πηγές δεδομένων

Αφού κάναμε επισκόπηση κάποιων κρίσιμων πεδίων προηγούμενης έρευνας, είμαστε τώρα σε θέση να θέσουμε το κύριο ερώτημα της δικής μας έρευνας: Ποιοι είναι οι παράγοντες που αποτελούν το υπόβαθρο της πολιτικοποίησης των κοινωνικών ανισοτήτων στις δημοκρατίες; Στόχος μας δεν είναι να προσφέρουμε μια οριστική απάντηση σε αυτό το πρόβλημα, αλλά μάλλον να καταγράψουμε με όσο μεγαλύτερη ακρίβεια γίνεται την αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ανισότητα και τις πολιτικές διαιρετικές τομές από μια συγκριτική και ιστορική οπτική. Για να το κάνουμε αυτό, εισάγουμε το γενικό πλαίσιο και τη βάση δεδομένων πάνω στα οποία θεμελιώνεται η δουλειά μας.

40. Katz and Crotty, *Handbook of Party Politics*.

41. J. Bleck and N. van de Walle, *Electoral Politics in Africa since 1990: Continuity and Change* (Cambridge University Press, 2018).

42. H. Kitschelt and S. I. Wilkinson (eds.), *Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition* (Cambridge University Press, 2007); S. C. Stokes, T. Dunning, M. Nazareno and V. Brusco, *Brokers, Voters and Clientelism: The Puzzle of Distributive Politics* (Cambridge University Press, 2014); E. Kramon, *Money for Votes: The Causes and Consequences of Electoral Clientelism in Africa* (Cambridge University Press, 2017).

Ανισότητα και κοινωνική τάξη

Η κατανόηση της σύνδεσης ανάμεσα στις πολιτικές διαιρετικές τομές και τις κοινωνικές ανισότητες έχει να κάνει με τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές καταβολές επηρεάζουν τις συμπεριφορές των ψηφοφόρων. Άρα, απαιτείται η υιοθέτηση ενός πρακτικού ορισμού της *κοινωνικής τάξης*. Όταν εξετάζεται η τάξη, η συντριπτική πλειοψηφία των μελετών στην πολιτική επιστήμη έχει βασιστεί στο επάγγελμα, και δικαιολογημένα. Οι ταξικές διαιρετικές τομές που αναδύθηκαν στις δυτικές χώρες στην αυγή του εικοστού αιώνα δεν ήταν, όπως λανθασμένα λέγεται κάποιες φορές, διαχωρισμοί ανάμεσα στους «πλούσιους» και τους «φτωχούς». Τα σοσιαλδημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα που προήλθαν από το εργατικό κίνημα προσέλκυσαν κυρίως βιομηχανικούς εργάτες και άλλους χειρώνακτες, αλλά απέτυχαν να κερδίσουν την υποστήριξη από τους φτωχούς αγρότες και τους αυτο-απασχολούμενους. Οι ερευνητές, ακολούθως, σχεδίασαν «ταξικά σχήματα», από τον δείκτη του Alford μέχρι ολόένα πιο περίπλοκες και εκλεπτυσμένες κατηγορίες, με στόχο να μελετήσουν την επιμονή και τον μετασχηματισμό των ταξικών διαιρετικών τομών στις σύγχρονες δημοκρατίες.⁴³

Παρότι αυτή η προσέγγιση παρήγαγε πολύτιμες συνεισφορές, δεν ταιριάζει καλά στον δικό μας σκοπό. Η μελέτη της σύνδεσης ανάμεσα στις πολιτικές διαιρετικές τομές και τις κοινωνικές ανισότητες απαιτεί την εισαγωγή απλών και συγκρίσιμων δεικτών της ανισότητας. Οι επαγγελματικές κατηγορίες συνήθως ενσωματώνουν τέτοιες διαστάσεις της ανισότητας, αλλά το κάνουν με τέτοιο τρόπο ώστε είναι δύσκολο να συγκριθούν διαχρονικά και σε διαφορετικούς τόπους. Επιπλέον, σε πολλές μη δυτικές δημοκρατίες, τα πάγια ταξικά σχήματα ίσως είναι δύσκολο να μετρηθούν εμπειρικά, και εννοιολογικά μπορεί να είναι κενά νοήματος.

Γι' αυτούς τους λόγους, μεγάλο μέρος αυτού του βιβλίου εστιάζει σε δύο συμπληρωματικούς δείκτες των θέσεων των ατόμων στην κοινωνική ιεραρχία: εισόδημα και μόρφωση. Ενώ η χρήση αυτών των δύο μεταβλητών έχει και αυτή τους περιορισμούς της, έχει δύο βασικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, αποτελούν δύο ξεκάθαρους δείκτες *κάθετης* ανισότητας, με την έννοια ότι μπορεί κανείς να αναφέρεται σε ανισότητες ανάμεσα σε ανθρώπους με υψηλότερα και χαμηλότερα εισοδήματα. Δεύτερον, είναι πολύ πιο εύκολο να συγκριθούν μεταξύ χωρών και στην πάροδο του χρόνου, έστω και αν, και δεν το αρνούμαστε, αυτό παραμένει επίσης μια πρόκληση. Όπου είναι δυνατό, εξετάζουμε επίσης δύο

43. Βλέπε, για παράδειγμα, E. O. Wright, "Class and Occupation", *Theory and Society* 9, no. 1 (1980): 177-214· R. Erikson and J. H. Goldthorpe, *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies* (Clarendon Press, 1992)· Kitschelt, *Transformation of European Social Democracy*· Oesch, *Redrawing the Class Map*.

άλλες διαστάσεις ανισότητας, τον πλούτο και την αυτο-αντιλαμβανόμενη τάξη, παρόλο που είναι διαθέσιμες μόνο σε μια χούφτα χώρες. Συνεκτιμώντας αυτές τις τέσσερις μεταβλητές μαζί, ο ορισμός μας για την κοινωνική τάξη είναι εγγενώς πολυδιάστατος. Ελπίζουμε ότι η προσέγγισή μας μπορεί να συμπληρώσει γόνιμα παραδοσιακές ταξικές αναλύσεις με βάση το επάγγελμα και να εμπλουτίσει την περίπλοκη ανάλυση των πολιτικών και οικονομικών συγκρούσεων.

Από τις κοινωνικές ανισότητες στις πολιτικές ταυτότητες

Στην καρδιά αυτού του τόμου βρίσκεται η μετατόπιση της επικέντρωσης της προσοχής προς μια ευρύτερη αντίληψη των ταξικών διαιρετικών τομών, όπως αυτή αναδύεται από την επιστράτευση ποικίλων κοινωνικών ταυτοτήτων, λίγο πολύ ενσωματωμένων στην κοινωνικο-οικονομική δομή. Είναι χρήσιμο σε αυτό το πλαίσιο να διακρίνουμε τη διαφορά ανάμεσα στην *ενδυνάμωση* και τη *διαταξικότητα* των διαιρετικών τομών.⁴⁴ Οι ενδυναμωμένες διαιρετικές τομές ενισχύουν τους ταξικούς διαχωρισμούς και έχουν, επομένως, μια ισχυρή κοινωνικο-οικονομική πλευρά. Αυτό ίσχυε ιστορικά με τις «επαγγελματικές» ταξικές διαιρετικές τομές στις δυτικές δημοκρατίες, αλλά η ίδια έννοια μπορεί να εφαρμοστεί επίσης σε έναν αριθμό άλλων περιπτώσεων. Οι εθνοτικές διαιρετικές τομές στη Νιγηρία, οι περιφερειακές διαιρετικές τομές στην Ταϊλάνδη και οι διαιρετικές τομές της κάστας στην Ινδία αποτελούν τρεις από τις πολυάριθμες περιπτώσεις ενδυνάμωσης των διαιρετικών τομών που καταγράφονται σε αυτόν τον τόμο. Οι διαταξικές διαιρετικές τομές, αντίθετα, συμβάλλουν στο θόλωμα των ταξικών διαιρετικών τομών, επειδή «πιέζουν» τους ψηφοφόρους να υποστηρίξουν κόμματα που εκ προοιμίου δεν εκπροσωπούν τα δικά τους κοινωνικο-οικονομικά συμφέροντα. Ένα κλασικό παράδειγμα είναι η θρησκευτική διαιρετική τομή στις δυτικές δημοκρατίες, η οποία συνέβαλε στη μείωση των ταξικών διαιρετικών τομών, με τη διασπορά των ψήφων της εργατικής τάξης σύμφωνα με τις θρησκευτικές υπαγορεύσεις. Γενικότερα, μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε την *ευθυγράμμιση των ψηφοφόρων*, δηλαδή, τα πλαίσια στα οποία διάφορες μορφές πολιτικών συγκρούσεων φτάνουν να ευθυγραμμιστούν με την τάξη.

Για να γίνει αυτό, απαιτείται μια ελαφρά παρέκκλιση από τον αυστηρό ορισμό της πολιτικής διαιρετικής τομής των Lipset και Rokkan ή των Bartolini και Mair. Ενώ οι πολιτικές διαιρετικές τομές πρέπει να εμπεριέχουν κάποιο

44. G. Simmel, *Sociology: Inquiries into the Construction of Social Forms* (1908), μτφρ. A. J. Blasi, A. K. Jacobs και M. Kanjirathinkal (Brill, 2009)· L. A. Coser, *The Functions of Social Conflict* (Routledge, 1956)· D. J. Grove, "A Cross-National Examination of Cross-Cutting and Reinforcing Cultural Cleavages", *International Journal of Comparative Sociology* 18, no. 3-4 (1977): 217-227· R. Dahl, *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control* (Yale University Press, 1982).

στοιχείο συλλογικής ταυτότητας και ιδεολογικής συνέπειας, η αυστηρότητα της έννοιας καθιστά δύσκολη την εφαρμογή της όταν έχει να κάνει με την πλήρη κατανόηση της περιπλοκότητας των κοινωνικο-οικονομικών διαχωρισμών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις μη δυτικές δημοκρατίες και τις νέες δημοκρατίες (αν και δεν ισχύει αποκλειστικά και μόνο σε αυτές), όπου τα κομματικά συστήματα εμφανίζουν μια αδύναμη θεσμοθέτηση και όπου οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις μπορεί κάποιες φορές να καθορίζονται από χαρισματικούς ηγέτες αντί για σταθερούς οργανισμούς. Γι' αυτό, επιλέγουμε να υιοθετήσουμε μια ευέλικτη εννοιολογική προσέγγιση των πολιτικών διαιρετικών τομών, την οποία μπορούμε να ορίσουμε ως ένα σύνολο κοινωνικών συγκρούσεων που πολιτικοποιούνται από τα πολιτικά κόμματα που παράγουν μια μακροπρόθεσμη ευθυγράμμιση των ψηφοφόρων σύμφωνα με ευδιάκριτες κοινωνικές ταυτότητες. Παρόλο που δεχόμαστε ότι αυτός ο ορισμός δεν είναι πέρα για πέρα ικανοποιητικός, αξίζει να λάβουμε υπόψη ότι ο στόχος μας δεν είναι να παρέχουμε μια θεωρία γύρω από το πώς οι πολιτικές διαιρετικές τομές οξύνονται και ατονούν. Επιθυμούμε κυρίως να κατανοήσουμε το πώς ο μετασχηματισμός αυτών των διαιρετικών τομών συμβάλλει στην προαγωγή ή την παρεμπόδιση της απεικόνισης των συγκρούσεων αναφορικά με την ανισότητα.

Μια νέα βάση δεδομένων για τις πολιτικές διαιρετικές τομές και τις κοινωνικές ανισότητες

Η κύρια συνεισφορά αυτού του βιβλίου είναι να αξιοποιήσει μια νέα βάση δεδομένων αναφορικά με τη δομή των πολιτικών διαιρετικών τομών και των κοινωνικών ανισοτήτων, η οποία επιτρέπει μια συστηματική σύγκριση της σύνδεσης ανάμεσα στις εκλογικές συμπεριφορές και τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των ψηφοφόρων. Ένα τέτοιο εγχείρημα δεν είναι καινούργιο: πολλοί ερευνητές και ένας αυξανόμενος αριθμός αφοσιωμένων οργανισμών έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για να φέρουν σε πέρας παρεμφερή προγράμματα και βασιζόμαστε σε τέτοιες διεθνείς βάσεις δεδομένων σε πολλές περιπτώσιολογικές μελέτες. Παρά ταύτα, συνεισφέρουμε σε αυτές τις προσπάθειες σε πολλά επίπεδα.

Η βάση δεδομένων που παρουσιάζουμε σε αυτόν τον τόμο αποτελείται από ένα σύνολο ερευνών εκλογικών συμπεριφορών που καλύπτει περίπου 500 εκλογικές διαδικασίες που διενεργήθηκαν σε 50 δημοκρατίες από το 1948 έως το 2020. Όλες αυτές οι έρευνες έχουν το κοινό στοιχείο ότι συνέλεξαν πληροφορίες σχετικά με τις εκλογικές συμπεριφορές των ατόμων σε εθνικές εκλογές, μαζί με τα δεδομένα σχετικά με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ψηφοφόρων, όπως το εισόδημα, η μόρφωση, η θρησκεία, η εθνότητα, η

γεωγραφική θέση, η ηλικία και το φύλο. Οι μετέχοντες στη συγγραφή αυτού του βιβλίου, ακολουθώντας μια παρόμοια μεθοδολογία που μπορεί να αναπαράγεται, εναρμόνισαν προσεκτικά καθεμία από αυτές τις έρευνες, μία προς μία.

Εκτός από το γεωγραφικό και το ιστορικό φάσμα, η βάση δεδομένων μας διαφέρει από τις υφιστάμενες μελέτες λόγω της ιδιαίτερης προσπάθειας που έγινε για να εναρμονιστούν τα δεδομένα αναφορικά με το εισόδημα και τη μόρφωση. Ένας λόγος για τον οποίο αυτές οι δύο μεταβλητές συχνά δεν αξιοποιούνται στη συγκριτική έρευνα είναι γιατί συνήθως είναι δύσκολο να συγκριθούν. Τα εκπαιδευτικά συστήματα και τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα ποικίλλουν κατά πολύ μεταξύ των χωρών και διαχρονικά, και δεν είναι πάντα απολύτως συγκρίσιμα μεταξύ ερευνών. Οι ίδιοι περιορισμοί ισχύουν και για το εισόδημα, το οποίο αναφέρεται μόνο στο πλαίσιο ομαδοποιήσεων στη συντριπτική πλειοψηφία των υφιστάμενων ερευνών.

Για να περιορίσουμε αυτή την πηγή μεροληψίας, τα κεφάλαια σε αυτό το βιβλίο εστιάζουν κατά το δυνατό σε ευρείες ομάδες μορφωτικού επιπέδου και εισοδήματος, διαιρώντας το εκλογικό σώμα, για παράδειγμα, στο φτωχότερο μισό (το «κατώτατο 50%»), το επόμενο 40% (το «μεσαίο 40%») και το ανώτατο δεκατημόριο (το «κορυφαίο 10%»). Εισάγουμε στο διαδικτυακό παράρτημα για αυτόν τον τόμο την απλή στατιστική μέθοδο που χρησιμοποιούμε ώστε να μετακινηθούμε από διακριτές κατηγορίες (μορφωτικά επίπεδα ή ομάδες ανά εισοδήματα) σε αυτές τις ομάδες. Προκειμένου να καταστήσουμε τις υπάρχουσες μελέτες πιο αντιπροσωπευτικές των εκλογικών εκβάσεων, επανεκτιμούμε επίσης συστηματικά τις απαντήσεις των συμμετεχόντων έτσι ώστε να ταιριάζουν με τα επίσημα εκλογικά αποτελέσματα.⁴⁵

Ας μας επιτραπεί να τονίσουμε ότι χρησιμοποιούμε τον όρο «δημοκρατία» για απλούστευση. Καμία από τις χώρες που μελετήθηκαν σε αυτόν τον τόμο δεν μπορεί να θεωρηθεί τέλεια ή ιδανική δημοκρατία (η οποία εξ ορισμού παραμένει ζητούμενο), και αρκετές από αυτές δεν μπορούν καν να θεωρηθούν δημοκρατίες με μια μινιμαλιστική έννοια αν κανείς υιοθετήσει, για παράδειγμα, έναν ορισμό της δημοκρατίας ως «ένα σύστημα στο οποίο οι πολίτευόμενοι χάνουν εκλογές και αποχωρούν όταν χάνουν».⁴⁶ Όλες οι χώρες που καλύπτουμε έχουν οργα-

45. Βλέπε διαδικτυακό παράρτημα, World Political Cleavages and Inequality Database, <http://wpid.world>. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, αυτή η διόρθωση αφήνει αναλλοίωτα τα κύρια αποτελέσματά μας. Επιπλέον, για λόγους ευαναγνωσίας, οι αριθμοί και οι πίνακες αυτού του τόμου δεν αναφέρουν στατιστικά διαστήματα εμπιστοσύνης. Οι συγκρίσεις που διενεργήθηκαν σε αυτόν τον τόμο είναι στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων τους ισχυρά σημαντικές στατιστικά. Όλοι οι κωδικοί και ο κατάλογος με τις πηγές δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτό το βιβλίο είναι πλήρως διαθέσιμα στο διαδικτυακό παράρτημα, επιτρέποντας στους ερευνητές να αναπαράγουν και να αντιπαραβάλουν τα ευρήματά μας.

46. A. Przeworski, *Crises of Democracy* (Cambridge University Press, 2019), 5. Μια επικράτεια, το Χονγκ Κονγκ, επίσης, δεν μπορεί να αναφέρεται ως «χώρα».

νώσει σε κάποια δεδομένη στιγμή πλουραλιστικές και αμφιλεγόμενες εκλογές (διαφορετικά, πολύ απλά δεν θα μπορούσε κανείς να μελετήσει τη δομή των συμπεριφορών του εκλογικού σώματος σε αυτές τις εκλογές), οι οποίες κάποιες φορές συνέβαλαν στο να ρυθμίσουν την πρόσβαση στην πολιτική εξουσία, αλλά αυτή η πρακτική δεν ήταν πάντα συστηματική. Ο κύριος στόχος μας είναι να μελετήσουμε τους καθοριστικούς κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες για την υποστήριξη και την αντιπολίτευση σε πολιτικούς συνασπισμούς σε ένα πλήθος ιστορικών και θεσμικών πλαισίων. Αυτό μπορεί να γίνει δείχνοντας σε έναν βαθμό μια σχετική εμπιστοσύνη σε όλες αυτές τις «αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες», οι οποίες θα μπορούσαν επίσης να χαρακτηριστούν «κατά το ήμισυ εκλεγμένα πολιτικά καθεστώτα», για να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι οι εκλογές συχνά συνυπάρχουν με άλλους μηχανισμούς πρόσβασης στην και διατήρησης της εξουσίας.⁴⁷

Τέλος, ενώ κάποια κεφάλαια όντως αναφέρονται στη δυναμική της πολιτικής συμμετοχής, οι περισσότερες συνεισφορές σε αυτό το βιβλίο δεν μελετούν την εκλογική προσέλευση. Ο λόγος γι' αυτό είναι πολύ απλός: ακόμη και οι καλύτερες μετεκλογικές έρευνες που έχουμε στη διάθεσή μας είναι πασίγνωστο ότι κάνουν σε μεγάλο βαθμό υποδειγματοληψία των μη ψηφισάντων, μια μεροληψία που έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε πολλές χώρες.⁴⁸ Παρότι προσπαθήσαμε να υπολογίσουμε τις τάσεις στις διαφορές στην προσέλευση με βάση το εισόδημα και τη μόρφωση σε μερικές χώρες,⁴⁹ τα δεδομένα στη διάθεσή μας είναι απλώς πολύ σπάνια για να μπορεί να γίνει σωστά κάτι τέτοιο για όλες τις δημοκρατίες που καλύπτονται σε αυτόν τον τόμο. Αναγνωρίζουμε ότι αυτός είναι ένας σημαντικός περιορισμός και ελπίζουμε ότι η μελλοντική έρευνα (δηλαδή, ο συνδυασμός άλλων πηγών δεδομένων όπως εκείνα τοπικών εκλογών και απογραφών) θα συμπληρώσει το έργο μας.

Μια συνθετική περιγραφή της βάσης δεδομένων μας παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.1. Τα δεδομένα καλύπτουν δεκαεπτά δυτικοευρωπαϊκές δημοκρατίες, τρεις ανατολικοευρωπαϊκές μετα-κομμουνιστικές δημοκρατίες, τις τέσσερις αγγλόφωνες δημοκρατίες της Βόρειας Αμερικής και της Ωκεανίας, δέκα ασιατικές

47. Σχετικά με την έννοια της «αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας», βλέπε επίσης την εισαγωγή αυτού του τόμου.

48. Βλέπε, για παράδειγμα, C. H. Achen and T. Y. Wang, “Declining Voter Turnout in Taiwan: A Generational Effect?”, *Electoral Studies* 58 (2019): 113-124· M. K. Berent, J. A. Krosnick and A. Lupia, “Measuring Voter Registration and Turnout in Surveys: Do Official Government Records Yield More Accurate Assessments?”, *Public Opinion Quarterly* 80, no. 3 (2016): 597-621· B. C. Burden, “Voter Turnout and the National Election Studies”, *Political Analysis* 8, no. 4 (2000): 389-398.

49. T. Piketty, *Capital and Ideology* (Harvard University Press, 2020), figure 14.8· A. Gethin, “Cleavage Structures and Distributive Politics” (master’s thesis, Paris School of Economics, 2018), figure 6.9.

χώρες, επτά δημοκρατίες της Λατινικής Αμερικής και εννιά αφρικανικές και μεσανατολικές χώρες. Οι διαθέσιμες έρευνες μάς επιτρέπουν να καλύψουμε όλες τις εκλογές που έλαβαν χώρα από τη δεκαετία του 1960 ή του 1970 στη συντριπτική πλειοψηφία των δυτικών δημοκρατιών και σε κάποιες περιπτώσεις χρονολογούνται από το τέλος της δεκαετίας του 1940 ή της δεκαετίας του 1950. Σε μερικές μη δυτικές χώρες, επίσης, είχαμε πρόσβαση σε ιστορικές πηγές δεδομένων που καλύπτουν ένα εξίσου μεγάλο χρονικό διάστημα, ιδίως στην Ιαπωνία, την Ινδία, το Πακιστάν, την Κόστα Ρίκα, το Μεξικό και το Ισραήλ. Δυστυχώς, οι έρευνες ξεκινούν από τις δεκαετίες του 1980, 1990 και 2000 στην πλειοψηφία των υπόλοιπων χωρών, συχνά επειδή εκείνα τα χρόνια συμπίπτουν με τον εκδημοκρατισμό και σε κάποιες περιπτώσεις επειδή οι έρευνες για τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος που είχαν επαρκή ποιότητα δεν διενεργήθηκαν σε προγενέστερες εκλογές (ή επειδή τα αρχεία με τα δεδομένα των ερευνών δεν διατηρήθηκαν).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1. Μια νέα βάση δεδομένων σχετικά με τις πολιτικές διαιρετικές τομές και τις κοινωνικές ανισότητες

	Χρονική περίοδος	Εκλογές	Ποιότητα δεδομένων	Μέσο μέγεθος δείγματος	Κόμμα χαμηλόμισθων/ Συνασπισμός/Υποψήφιοι
Δυτική Ευρώπη					
Αυστρία	1971-2017	10	Μεσαία	3.831	Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, ΚΡÖ, Πράσινοι, ΝΕΟΣ, Άλλη Αριστερά
Βέλγιο	1971-2014	14	Υψηλή	4.817	Σοσιαλιστικό Κόμμα, Σοσιαλιστικό Κόμμα διαφορετικά, Οικολόγοι, Agalev, PTB
Δανία	1960-2015	21	Υψηλή	2.819	Σοσιαλδημοκράτες, SF, Σοσιαφιλελεύθερο Κόμμα, Κόκκινη-Πράσινη Συμμαχία
Φινλανδία	1972-2015	11	Υψηλή	2.452	Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, Πράσινη Λίγκα, Αριστερή Συμμαχία, Άλλη Αριστερά
Γαλλία	1956-2017	17	Υψηλή	3.208	Σοσιαλιστικό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα, Άλλη Αριστερά
Γερμανία	1949-2017	19	Υψηλή	2.782	Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, Συμμαχία 90/Πράσινοι, Die Linke
Ισλανδία	1978-2017	12	Υψηλή	1.488	Αριστερό-Πράσινο Κίνημα, Σοσιαλδημοκρατική Συμμαχία, Κόμμα του Λαού
Ιρλανδία	1973-2020	13	Μεσαία	7.115	Fianna Fáil, Sinn Féin, Άλλη Αριστερά
Ιταλία	1953-2018	14	Υψηλή	2.147	Δημοκρατικό Κόμμα, Ελεύθεροι και Ίσοι

	Χρονική περίοδος	Εκλογές	Ποιότητα δεδομένων	Μέσο μέγεθος δείγματος	Κόμμα χαμηλόμισθων/ Συνασπισμός/Υποψήφιοι
Λουξεμβούργο	1974-2018	9	Χαμηλή	3.890	Σοσιαλιστικό Κόμμα των Εργατών, Πράσινοι, Άλλη Αριστερά
Ολλανδία	1967-2017	15	Υψηλή	2.068	Εργατικό Κόμμα, Σοσιαλιστικό Κόμμα, D66, Πράσινοι, Άλλη Αριστερά
Νορβηγία	1957-2017	15	Υψηλή	1.964	Εργατικό Κόμμα, Κόμμα Πρασίνων, Κόμμα Σοσιαλιστικής Αριστεράς
Πορτογαλία	1983-2019	10	Υψηλή	1.822	Σοσιαλιστικό Κόμμα, Αριστερό Μπλοκ, Ενωτικός Δημοκρατικός Συνασπισμός
Ισπανία	1979-2019	14	Υψηλή	8.996	Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργατών, Podemos, Ενωμένη Αριστερά, Άλλη Αριστερά
Σουηδία	1956-2014	19	Υψηλή	3.088	Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, Αριστερό Κόμμα, Πράσινο Κόμμα
Ελβετία	1967-2019	14	Υψηλή	3.328	Σοσιαλδημοκράτες, Εργατικό Κόμμα, Πράσινο Κόμμα, Κόμμα Πρασίνων Φιλελευθέρων
Ηνωμένο Βασίλειο	1955-2017	16	Υψηλή	5.262	Εργατικό Κόμμα
Μετα-κομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη					
Δημοκρατία της Τσεχίας	1990-2017	7	Υψηλή	1.565	Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα, Πράσινοι, Πειρατικό Κόμμα
Ουγγαρία	1998-2018	6	Υψηλή	1.679	Fidesz, Jobbik
Πολωνία	1991-2015	8	Υψηλή	2.555	Νόμος και Δικαιοσύνη
Βόρεια Αμερική/Ωκεανία					
Αυστραλία	1963-2019	18	Υψηλή	2.382	Εργατικό Κόμμα, Πράσινοι
Καναδάς	1963-2019	17	Υψηλή	3.302	Φιλελεύθερο Κόμμα, Πράσινο Κόμμα, Νέο Δημοκρατικό Κόμμα
Νέα Ζηλανδία	1972-2017	16	Υψηλή	2.555	Εργατικό Κόμμα, Πράσινοι, Άλλη Αριστερά
Ηνωμένες Πολιτείες	1948-2020	18	Υψηλή	2.179	Δημοκρατικό Κόμμα
Ασία					
Χονγκ Κονγκ	1998-2016	5	Χαμηλή	864	Στρατόπεδο υπέρ του Πεκίνου
Ινδία	1962-2014	10	Υψηλή	13.412	Ινδικό Εθνικό Κογκρέσο, κόμματα αριστερής πτέρυγας, Άλλα κεντροαριστερά
Ινδονησία	1999-2014	4	Υψηλή	1.850	Ινδονησιακό Δημοκρατικό Κόμμα Πάλης, NasDem, Golkar
Ιαπωνία	1953-2017	14	Μεσαία	1.909	Συνταγματικό Δημοκρατικό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα, Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα

